ઢોલ

આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક

ચૌધરી

અંક ૩ : સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૪

ઢોલ

આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક

ચૌધરી આવૃત્તિના સંપાદક

વિક્રમ ચૌધરી

ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર

ઢોલ : આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક
ચૌધરી : અંક ૩ : સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૪

પ્રકાશક
ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર
૬, યુનાઇટેડ એવન્યુ, દિનેશ મિલ પાસે,
વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૭

મુદ્રક
લીપી પ્રિન્ટર્સ
ચિન્મય અપાર્ટમેન્ટ, દાંડીયા બજાર
વડોદરા.

મૂલ્ય
પ્રતિ અંક રૂ.૧૫/- (+ રૂ.૫ જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં, ટપાલખર્ચ માટે)

સંપર્ક
ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર, ૬૨, શ્રીનાથધામ સોસાયટી, દિનેશ મિલ પાસે, વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૭
વિક્રમ ચૌધરી, ૧૫, કે.કે. પાર્ક, પટેલ નગર નજીક, શાસ્ત્રી રોડ, બારડોલી

અનુક્રમણિકા

પ્રસ્તાવના

થોડીક મારે વાત...

અમે થોળાક વખાત પેઅ્લા જ ચુંટણી ગઇ. આપળાહાય બહું મોટા મોટા મિલને આવા ને આપળાહાય કાજા કાજા અબદા પળતીયા તી બદઅ્ કય. તીયામાં બદાહે વાત જુદી જુદી હોઇ ને એક હરખી હો હોઇ. તે બદી વાત કા કામ કોય દિહી કોયણે પુરઅ્ નાથ હોવાણઅ્. આપળાહાય બોકો ભરાવાણી ચિંતા વદારે રય પણ તેહું આપળે રોટનો જ તે કાયની માંગતાહામ. કાયને કાય કામ ઘંદો હેરી જ કાળજે. આપળે કાયની માગતામ તીયામાં આપળાહાય આપળે સ્વમાન આળે આવતહ. ને મેનાત કરીન ખાવામાં આપળે માનજે. આયતીણઅ્ આપીનઅ્ બહું દિહી ની ટકે. એટલે આપળે આપળે કામ તે જાતે જ કરી નેજે. ને સરકાર પેહે બહું આદાર કાયની રાખજે તેહે અમે બીજા કામમાં હો આપળે જ મેનાત કરી કોય બી કામ આપળે જાતે જ કરવા પળી, તેવા દિહી આવી ગના હા.

અમે જ કોલેજમાં પરવેશ નેણે આપળે બહું દળથામ કઅ્દી હોઇ, હારી જાગે ભણવાણઅ્ અમે મઅ્ગઅ્ હોત ગહઅ્. નોકરી બહું કાયની હા, માણહા હે વહતી જાતીયા, આપળે પેહે ભૂય હો વદારે કાયની હા, પાયણાય અબદા પળતીયા, દિહે દિહે એવી દશા આવતી જાતીયા કા આપળે કાજ કરહું? એવો વિચાર આપળાહાય ઘેરી વલતોવા. ફણ તીયાણે રસ્તો હો આપળે જ કાળવાણો હા. તીયમાં જાં હુદી આપળે એકઠા હોયને તી કરહું તાં હુંદી આપળે મુસીબત વદતી જ જાયી. એકઠા હોવાણઅ્ એટલે આપળે કામમાં જી કાંય હારઅ્ હોય તીયાણે આપળે સ્વીકારીન ખરાબ હોતઅ્ હોય તીયાણે બરાબર વિરોદ કરહું ત્યાર જ આપળાહાય કોય ગમે તેહે ની બનાવી જાય. એટલે નાન્રી મંડલી બનાવી રોજગા પાંચ દહ રૂપિયા એકઠા કરવાણઅ્, એકઠે કોય કૂવો બનાવાણઅ્ અપળે પેહે જે વસ્તુ હા તે હાચુવવાણઅ્. અમે થોળાક દિહા પેહે પેપારામાં વાચીનઅ્ કા આકળામાં મેલેરિયાણી દવા હા. તીયાણે ચકાહાણે એક યુનિવરસીટીએ એક પ્રોજેક્ટ બનાયો તીયામાં આદિવાસી નોકે જે દવા વાપુરતીને તે જ દવાણી વાત હા. જી આપળે જાણતામું જ પણ આપળાહાય તી કતરઅ્ મહત્વણઅ્ તીયાય ભાન કાયની એટલે તે જાણકારી આપળે પેહે હાસે

તી આપળે બજારમાં વેચી હકજે. આપળે પેહે જે હાથ કારીગરી હા તી બનાવીન તીયામાંથઅ્ પયહા પેદા કરાય. કે હે કાં અમે આપળે જે વસ્તું હા તીયાણે જ મહત્ત્વ રવાણઅ્ હા.

અમે થોળાક સમય પેલા જાન્યુઆરીમાં મુંબઇમાં એક આખી દુનિયાણે થોળેક માણહે તીન દિહી રોજણે એહે તે પાંચ છ લાખ એકઠે હાતને. તીયામાં જાવાણઅ્ હોવઅ્ તે જુદા જુદા મદાહે જુદી જાગે મોટે મોટે માણહેહે ચર્ચા કદની. તીયાણે ''વિશ્વ સામાજિક મંચ'' નામ આપવામાં આવનઅ્. તીયામાં અતરઅ્ એ ળબાર પળે કા માણહે કેવી કેવી અબદા વેઠી રયને હા. તીયા ફાગે કેવે કેવે કામ કરી રયને હા. તેહે આપળે હો કરવા પળી તીયાર પલો ચુંટણી વખાત આવતીના માણહાહાય ખબાર પળે કા અમે આમારે કા કામ કરવાણઅ્ હા.

આપળાહાય ભણીના ને હમજુ નોકાહે સહકાર કા આદાર જોજે. આપળે નોકાહમાં બહુ હમાજ કાયની હા. બદાહા જ ભણીના હે જવાબદારી બને કા આપળે આપળા નોકાહા કોય ને કોય રીતે ઉપયોગી હોજે. પયહા કઅ્તે જ મદદ કરવા જો જે એવ કાયની હા. જીણે આહાય ને આથહો કાયી ભણીને તીણે નીચકાહાય થોડક માર્ગદર્શન આપજે તેહું ઉપયોગી હોય. આહે પાહેણે ભણીત તે ઘણી બદી મુસકેની હીયાય મેલે જ દુર હોતી જાઇ. તી આપળે બદાએ ફાગઅ્ હારી વાત કવાય. તીયામાં આપળાહાય હો એહે નાગે કા આપળે કોયણે ઉપયોગમાં આવા. તીયામાં આપળે ઇજ્જત હો નદી જાઇ.

અમે એવો સમય આવતો જાતવા કા જો આપળે કોય હો કામમાં આપળાહાય પરતી જાણકારી ની હોય કાં માર્ગદર્શન ની મીલે તે આપળે ગુંચવાય જાજે. એવે વખાત જો જાણીતા માણહાહે સલાહ મીલે તે આદાર રય. ''ઢોલ'' માં હો એવી વાત કોય નખીને મોકનાવે તે તે વાત બીજા અંકમાં આપળે છાપજે, તે નોકાહાય જાણવાણઅ્ મીલે. વાચવા વાલાહાય મારે વિનંતી કા તુંમે આદિવાસીણે લગતી કોઇ બી માહીતી મોકુનહાત ને હારી માહિતી હોઇ તે તે માહિતી બીજા અંકમાં છાપહી. ઘણે માણહે ઘણા વખાતથી ઢોલ ણે વાટ હેરતીને તુમહાય થોડીક વદારે વાટ હેરવા પળીયા. સવતો અંક સમય પેહે તુમહાય મીલે એવી આંશા રાખતા.

- વિક્રમ ચૌધરી

ગણોતધારો ને કોટલો મેઅ્તો

આદિવાસીણે કોઇ ઇતિહાસ કાયની ને જિયાય ઇતિહાસની હોય તીયાણે વિકાસની હોય એહે માનવામાં આવે તી બરાબર કાયની હા. આદિવાસી તે તીણે મેલે જ જીવતીના આદિવાસી માત્ર વસ્તુ જ આપતીના ને નેતના એવ કાયની, હેઅ્રામા હો વેચતીના. તીણહાય અમે હૂદરીને કાયની, તીણે પેહે અકાન કાયની હા, તીણહાય કાંય હમજ ની પળે એવી રીતે માનવામાં આવતહ. પણ આદિવાસી પેહે પોતાણી કય હકાય તેવી રીત હા. ખેતી કરવાણી, દેવાહાય માનવાણી, તીણહાય પુંજવાણી, પકુતીણે માનવાણઅ્ એવ બદઅ્.... જી દરેક સમાજ જાતિ પરમાણે અલગ હોવાણ. જો એવઅ્ ની હોય તે પેઅ્લેથી ચાની આવતી નોકાહે કથા, વારતા, માનતા, સંશકુરતી આપળાહો આજે જી મીલતહઅ્ તી કાંત્થ મીલે. ઈજ દેખાળી આપે કા આપળે હો ઇતિહાસ હાસે. ફલે નખાયનો ની ફણ મોળે મોળે હોય. નખાયનઅ્ હોય તીયાજ ઇતિહાસ કઅ્વામાં આવે ને મોળે મોળે જી આવહં તીયાય જો ઇતિહાસ કઅ્વામાં ની આવે તે જીયાય આપળે ફારતણી સંશકુરતી કઅ્તામ તીયાણે ઇતિહાસ હો લાઅ્બો ની ફણ અમીણો જ નાગી. એહે હેરજે તે ગમે તહે ફણ ઇતિહાસ રયનો જ હા.

આદિવાસીણે ઇતહાસ નોંદાયો નાથ એટલે તીણે ઇતિહાસ જ કાયની એવઅ્ માનવાણઅ્ એક ફરમ હા. ઇતિહાસ રઅ્વો જો જે ને નોંદાવો જો જે હે બેહું અલગ વાત હા. ને જે રીતે નોંદાવા જો જે તીયે રીતે ની નોંદાયો હોય. કેહે કા આદિવાસીણે નખતા ની આવુંળતઅ્ હોય ને યાદ રાખવાણઅ્ તે કેહે કેહે. જેવઅ્ ને તેવઅ્ જ રાઅ્ખે ને તીયે વખાતે ઇતિહાસ નખવાવાલા કદાચ આદિવાસી હુદી આવી ની પૂંગા હોય. ગુજરાતમાં આદિવાસી નોકે રતને તીણે ફણી એક કેવાત હોતની "બગવાડા જવું એટલે અડધું મોત અને ત્યાંથી માંડવી જવુ તે પુરૂ મોત" બગવાળેથી માંડવી હુદીણા ઝાયળે વાલા વિસ્તારમાં આવતા બઅ્દે જ બીતને. ૧૮૭૬ માં તીયારણા હુરેથણા કલેક્ટર ડબ્લયુ.આર.પેટે એવઅ્ નખીનઅ્ : "બ્રિટિશ શાસનની સર્વોપરિતા ધરાવતી ભૂમિમાં વસતા આ લોકોની માણસ તરીકે જીવવાની સ્થિતિ પ્રાણીજગતમાંના વાંદર કરતાં સહેજ જ ઉંચી છે. તેઓ બહુ ઓછા કપડા પહેરે છે. અને શરીર અને આત્માને સાથે રાખવા સિવાય પોતાની સ્થિતિ સુધારવાનો કે સંસ્કૃતિની અમુક કક્ષા સુધી પહોંચવા માટેનો તેમની પાસે ખ્યાલ જ નથી" આદિવાસીઓની એવી દશા હોય તીણે પેહે નખીનઅ્ રય એવઅ્ કેહે કેહે કય હકાય. હારી તીયે વખાત જો અદિકારી હોય તીયાય મનમાં એવઅ્ હો રય. વડોદરા રાજ્યના અદિકારી કેશવરાવ જાદવે મઉવા તાલુકાણા આદિવાસી ફાગઅ્ નખીનઅ્ "કાળીપરજના લોકોને હાંકી કાઢવા માટેનું દબાણ ચારે બાજુથી છે. આ સ્વાભાવિક પ્રક્રિયા છે. અને સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં એને કોઇ અટકાવી શકે એમ નથી. "૧૯૧૩ માં ઇયા જ તાલુકામાં જીયાર ભૂયારાયા ફાગો વેરો ફરવાણઅ્ વદારઅ્ તીયાર નવહારીણા સુબે કયનઅ્ કા : આદિવાસીહાય ઓ વેરો ફરવામાં અબદા પળી. તીયાર તીયાય ઉપારનાયે જવાબ આપીનો કા "તેઓ મરવા જ જોઇએ." એવી દશામાં હાચી જાણકારી બાઅ્ર ની આવે. એટલે નવી પેળીણે

પેઅ્લેણી જાણકારી ની મીલે.

આદિવાસીણે એવી દશામાં અંગરેજ નોકાહે દબાણને પારહે-વાણગાહે આદિવાસીણે ગુલામ બનાવી દેદના. પદમડુંગરીણા ગ્અડે નોકે વાત કરાત કા : કોય અદિકારી કા ઘગડઅ્ આવે તે તીયાણે નોકાહાય ખબાર પળતા જ બીજે જાગે નાહી જાયાત કા દપી જાયાત. પટનાય હારી મિલીન ખોટા કેસ કરીન જેલમાં પુરી દેયાત. જંગલખાતાણા અદિકારી આદિવાસી નોકાહા હારી બહુ જુલમ કરતીના. ''બ્રિટિશ વિસ્તારોમાં આદિવાસીઓએ ઢોર ચારવા માટે તથા મહુડાના ફુલ જેવી જંગલ પેદાશ ભેગી કરવા માટે ફી આપવી પડતી'' બ્રિટિશ શાસનને હારી હારી ગાયકવાળ સરકારમાં હો આદિવાસીણે દશા દયા આવે તેવી જ હોતની. ગાયકવાળ સરકાર ચાર પ્રાંતમાં વેચાયન હોતનઅ્. વડોદરા, મહેસાણા, નવહારીને અમરેલી તીયાણે રાજધાની વડોદરા હોતની. વડોદરા રાજ્યમાં ૩૦૯૪ ગામળે હોતને. રાજ્યના બદા મેલીન ૪૨ મહાલ-તાલુકા હોતના. ૧૯૩૯માં રાજ્યણી વહતી ૨૪,૪૩,૦૦૭ હોતની. નવહારી પ્રાંતમાં માંગરોલ, ઉંમરપાળા, કામરેજ, હોનગળ, વીયારા, મહુવા, પલસાણા, નવહારી ને ગણદેવી તાલુકા હોતના. વીયારા, મહુવા, હોનગળ, માંગરોલ ને ઉંમરપાળા મહાલણે રાણી મહાલ કવાયાત. ઇયા પાંચ મહાલમાં આદિવાસીણે વહતી વદારે હોતની. વીયારા તાલુકામાં ચદરે ને ગામીતણે વહતી વદારે હોતની. હારી ઢોળફાહે વહતી હો હોતની. ડોલવણ ગામણે વહતી ૧૯૩૯માં ૧૩૦૨ હોતની. ઇયે વખાત નોકાહે દશા બહુ ખોયયાણ હોતની. આઇ.પી.દેસાયે નોંદ કદીયા : ઇ.સ. ૧૮૮૫માં વડોદરાણો મહારાજા ગામીત વિસ્તારમાં ફીરને આવનો તીયાર તીણહાય હેરીન (બીયને) નાહી ગનો. ગાયકવાળે નિહાલ ખોલી તીયા કરતા પીઠે વદારે ખોલીને. આદિવાસી પયહાય ચલણ હમૂજતીને કાયની, કામ કરાત તીયાય બદલામાં થોળાક પયહાને દારૂ આપી દેયાત.

નવહારી પ્રાંતમાં વીયારા, હોનગળ, મહુવા ને માંગરોળ તાલુકામાં આદિવાસીણે વહતી વદારે હોતની. તીણે પેહે ભૂયારઅ્ વદારે હોતનઅ્, તી ભૂયારઅ્ કોય ને કોય કાવા દાવામાં જાતી રયની. ડોલવણનો સંગજીફાય રંગજીફાયણા બાપહા પેહે તીનહે વીગે જમીન હોતની. તીયામાંથી અમે તીણે પેહે હાંઠ વીગે જમીન હા. તો કતનો કા આમારે દેવઅ્ પયહા કા હ રૂપિયા રય પણ પાછાલથી તીયા પેહેં એકાદ મીંડઅ્ વદારી દેયાત ને તી દેવઅ્ પાંસેહે રૂપિયા હોય જાયાત. તુલ પાકે એટલે ખલામાંથી જ ફરી નેજાયાત. અમારે ફાગઅ્ તે કાય બચે જ ની આમારે તે ઓહયાલઅ્ બનીને હેરી રવાણઅ્. જમીન મેસુલણો કાયદો કાયની હોતનો તીયાર ખેડૂત ખાલી દેવાદારૂ જ હોયી, તીયાણે જમીનણો માલિક તો જ હોઇ. પણ ડેવીડ હાર્ડિમન નખતોવા તેહે : ''જમીન મહેસુલનો કાયદો ૧૮૬૦માં થયો ત્યાર બાદ જમીન બજારની વેચાણ યોગ્ય વસ્તુ બનવાથી પારસીઓ તેમના દારૂના બદલામાં મોટા પ્રમાણમાં જમીન પચાવવા માંડી.''

દારૂ પીવાણઅ્ હીં આદિવાસીણે ખોયયાણ ટેવ હોતની ઇ આપળે હમુજ જે પણ તીણે દશા જ એવી હોતની કા દારૂ ની પીયાત તે કદાચ તેવી દશામાં જીવાયું જ ની. આખો દિહી બહુ કામ ને હલકઅ્ ખાવાનઅ્ પચાવણે દારૂ જો જે તીયે વખાતણી જે દશા ને તીયાય નોંદ મીલતીયા તીયાથી તીયે વખાત કેવઅ્ હોઇ તી આપળે એક અદિકારીયે એવી નોંદ કરીની : ''મને એમ લાગે છે કે ગરીબના પીધેલાપણાની આપણે ગમે તેટલી ટીકા કરીએ પણ વર્ષના અડધા દિવસોમાં જીવન ટકાવવા માટે તેઓને આ ઉત્તેજક પીણાની પૂરેપૂરી જરૂર છે.'' આપળે પીવાણી વાતણે ખોયયાણું જ માનતા આવામ પણ એવા દિહી આવાત તે માણહ જીવણે બદઅ્ જ કરે. આદિવાસીણે એવી જ દશા હોવા જોજે ને હા વહરાતા પેહે જ ખેતીને તીયામાં હલકઅ્ પાકે. તી ને ફાદુરવા

મયનામાં ઝાયળેમાંણા કળવા કાંદા ખાયને જ રહ્વા પળે.

હુરેથણા કલેક્ટર એફ.એસ.પી. લેલેયે ૧૮૮૪માં નોંદ્જહા કાઃ "દક્ષિણ ગુજરાતના ગરીબ અને જમીન વગરનાઓ માટે તાડી એ ખોરાકનું અગત્યનું તત્ત્વ હતી. કારણ કે તે ખોરાકનો વિકલ્પ પણ હતી, અને હલકા ધાન્યનો જે સુકો રોટલો તેઓ ખાતા એને પચાવવામાં પણ મદદ કરતી વળી માંદગીમાં તે દવા તરીકે પણ પીવામાં આવતી."

એવી દશા હોય તીયાર ભણવાણી તે વાતું જ ની આવે. તીયામાં કાશે ફણણે જાવાણઅ્? એવો સવાલ હો વિચાર કરાવે. ૧૮૮૫માં હોનગળમાં પેહ્લી વખાત ગાયકવાડ સરકારે "વસતી ગૃહ" ચાલુ કદઅ્ ૧૮૯૨માં એવે જ બે છાત્રાલય મહુવાને વીયારામાં ચાલુ કઅ્દે. ૧૯૦૪માં હોનગળમાં નીચકેહે ફાગી હો એવી નિહાલ ચાલુ કદી પણ બીજી નિહાલ્લેમાં કોય માજ્તાર જાણે તીયાર ની મીલે. જંગલ વિસ્તાર, હવા-પાણી ની હારઅ્, ચોખાડાહે ઘરે ની મિલાત એટલે કોય જાણે તીયાર ની હોય. ૧૮૯૫માં હુરેથ જિલ્લામાં ફણાવાત તેવા માજ્તાર ૧૦ જ હોતના. થોળા પાંચમ્- હાતમ્ ફણીના માજ્તાર બની જાતના. ખાસ કરીન ગામમાં ચથા હુદી જ ફણવાણઅ્ પૂઠી બીજે જાગે જાવા પળે. ફણવાણઅ્ બહ ઓસઅ્ જો ફણે તો માજ્તાર બની જાય ને તીયાય નેદે થોડોક હુદારો હોવો. માજ્તારહે ફણાવવા હારી હમાજ હુદારવાણઅ્ કામ હો કદઅ્. આપળે ફૂય કેહે બીજાહે હાથામાં જાતી રતીયા, દારૂ-તાળામાં તુમે કેહે સેતરાય જાતાહાં? તુમહાય પારહે ને વાણગે કેહે સેતુરતેહે, તીયા ફાગઅ્ દારઅ્-તાળઅ્ છોળીન પારહાય કાવાદાવામાથઅ્ બચાવણે તીયાર કરતીના.

ડેવીડ હાર્ડીમને નોંદ કદીયા કાઃ "શહેરના શાહુકારો કરતા પણ દારૂતાડીનો ધંધો કરનારા પારસીઓ વધુ આકરા શોષક હતા. દારૂતાડી અગાઉ જે મોટે પાયે મુક્તપણે આદિવાસીઓને મળતા હતા, તેને અઢારમી સદીના પાછળના ભાગમાં કરવેરાવાળી ચીજવસ્તુઓમાં ફેરવી નાંખવામાં આવ્યા." જો દારૂને તાળી આદિવાસી નોકા હે ફાગી સામાન્ય વસ્તું હોતની તીયા પેહે વેરો નાખ્સો એટલે તે નોકાહાય ચુહવાણઅ્ સાદાન બની ગઅ્. ૧૮૬૦ પેલા આદિવાસી નોકાહે દેવાણો લાબ પારહે ને વાણગે નેય કાયની હકપ્તીને પણ ૧૮૬૦ પૂઠી જમીન મેસુલણા કાયદાણે નીદે ભૂયારઅ્-જમીન પચાવી પાળવાણો ઘાઅ્ટ આવી ગો.

આદિવાસી આગેવાનેહે નોકાહામાં જાગરૂતી નાવવાણી ચળવળ ઉપળી, તીયા પેહ્લા હો થોળીક જાગરૂતી હોતની જ. ડેવીડ હાર્ડિમને નોંદ કદીયા કાઃ "૧૮૭૬-૭૭માં એક પારહે દારવાય એક બાટલીણો ફાવ આઠ પયહા થી નવ પયહા વદારીનો તીયાર ભીલ નોકાહે પચ એકઠી હોવી ને એવઅ્ નક્કી કદઅ્ કા જા હુદી જૂના ફાવે દારવઅ્ ની મિલે તા હુદી દારૂ ની પિવાણો. ણે જો પીય તીયાય નાત બાઅ્ર કાળવાણઅ્. તીયાર દુકાન તીન મયણા હુદી બંદ રયની. પાસો જૂનો ફાવ કદો પૂઠી જ દારૂ પીવાણઅ્ ચાલુ કદઅ્." ઇ જ દેખાળી આપે કા પેલે હો જાગરૂતી તે હોતની જ, પણ તેહુ ફોલી પરજા કેહેક ને કેહેક સેતરાય જાતની.

૧૯૨૨-૨૩ણા વરહામાં દેવી આવની તે આદિવાસીહી ફાગી બહુ હારઅ્ બનીનઅ્ કવાય, કેહે કા તીયાથી ડાંગ, હુરેથ, વલહાડ ને મહારાષ્ટ્રણો ગુજરાત હારી જોળાયણા વિસ્તારમાં દેવીણો પવન એવો ફુકાયો કા આદિવાસી નોકેહે દારવઅ્ ને તાળઅ્ ને ચાખણઅ્ ખાવાણઅ્ છોળી દેદનઅ્. તીયે વરહે આદિવાસી નોકાહે દશા હુદરી ગની. તીણહે વેરો હારતે ફરીનો. વાણગા પાહેથી ખાવટી ઓછા નોકેહે નેદની. તીયે વખાત પારહાણે આદિવાસી હે વિરોદ કદનો. પારહા પાહે કોય જાય તે તીયાય ઉગુલવા પડતીનઅ્. પારહ કોય ઘર આવે તે તીયા જાગાણે નીપી દેયાત. પારહાય ઘર કોય કામ કરને ની જાય. પારહાહે દશા તીયાર ખોયયાણ હોય ગની. મજૂરીયા વગાર

તીણે ખેતી હુની પળી ગની. પેલ્લી વખાત પારહાય ડોહણીને ઘર કામ કરવા પયળઅ્. ને તીણહે સરકારી અદિકારીણે આદાર નેદો. પારહેહે ને તીણહે દારવઅ્ ગાલાત તીણહાય ઘરવાણઅ્ એહે કરીન જી માણહે રાખીને તીણહાય હારી રાખીન આદિવાસીણે ધરીન મુયામાં દારવઅ્ રેળીન પીવળાવાત. ના કય તે તીણહાય લેગાવાત.

૧૯૨૩ ડિસ. માં મહુવા, હોનગલ ને વીયારાણા ૨૦૦ કરતા વદારે માણહે વડોદરા મહારાજાણે ફરિયાદ કરને ગને. તીયા પુઠી તરાતુજ નવહારીમા સુબાણે કાળી મૂકીનો. કોટલા મહેતાય હામે હો ખોટો કેસ દાખુલ કદનો. કોરટણ વોરંટ હો તીયાય ધરને કાળીનઅ્ પણ જાતે જ હાજર હોય ગનો ને તીયાય નિરદોશ છોળી મુકીનો.

દેવી આવની તીયાય પેલ્લા ૧૯૦૫ણી આસપાસ ઘાટાણા અમરસિંહ ગામીતે દારૂ ની પીવાણી ચળવાલ ઉપાળીની દારૂની પીવાણો એહે કરીન હમ નેવળાવતીનો. તીયાણે અસર હારી હોવની. અમરસિંહ ગામીતે ૧૯૦૫માં એક સભા રાખીની, તીને નોકાહાય હમજાવીને એવઅ્ નક્કી કદઅ્ કા જો કોય પીતો દેખાય તે તીયાણે રૂ. ૨૫ ણો દંડ કરવાણો. તીયા જ વરહામાં હુરેથણા કલેક્ટર એ.એસ.એ વેસ્ટરૂપે એવો પરિપત્ર બાર પાયળો તીયામાં અમરસિંહણે દારવાય વિરોદ કરવાણા કામણે તીયાય હીઠેણા અદિકારીણે ટેકા આપવાણે કઅ્ય. તીયાય નેદે ૧૯૦૫-૦૬માં દારવાય વપરાહ તીજા ફાગણો હોય ગનો. એટલે પારહેહે મફાત દારવઅ્ પાવીન હમ નેદના તીયાય તોળાવણે નોકાહાય લલચાવીના. અમરસિંગા હારી કટાસવણનો ટેટિયા પટેન ને હોનગળની નિહાલીમાં ફણીનો એવો માજત્તાર-માસ્તર લકમો ગામીત હો હોતનો.

દારૂ-તાળી હારી ગરેણે ઓછે કરવાણઅ્ હો શરૂ હોવનઅ્, પેલે માણહે અતરે બઅ્દે ગરેણે પેરતીને કા તીણહાય ચાનવાણી હો અબદા પળતીની. તીયાણે પેલ્લો વિરોદ કરવાવાલો મહુવા તાલુકાણા કળયા ગામણા રામા હીરજી હોતનો. તીયાણે ૧૯૧૪માં વડોદરાણા સત્તાવાલે હો સહકાર આપીનો. આદિવાસીમાં જાગરૂતી આવે, ને વીયસન છોળાત એહે કરીન ૧૯૨૨થી શરૂ હોવની રાનીપરજણી છઠ્ઠી પરિષદ વીયારા તાલુકાણા ખાનપુરમાં ઝાખરી ખાયળી પાહે ફરાયની તીયાર બહુ નોકેહે-ડોહન્રે ગરેણે કાળને આગાલ આવને.

નવહારી પ્રાંતમાં માણહે ધીઅ્રે ધીઅ્રે ભૂયે વગારને હોતે જાણે મયન્ડે, તીયા વલે કીડે કાયની ધીયાન આપ્યઅ્, નોકાહે જે દશા હોણે મંયન્ડી તી હેરીન્ ડોલવણણો કોટલા મહેતે સમાજને હુદારન્રે ધીયાન આપ્યઅ્. ગાયકવાળ સરકારણા નવહારી પ્રાંતમાં વીયારા, હોનગળ, માંડવી, મહુવા ને માંગરોલ તાલુકામાં કોટલા મહેતાણઅ્ કામ બહુ હારઅ્ હા. કોટલા મહેતા વીયારા તાલુકાણા ઉંમરવાવદુરણો વતની હોતનો, પણ ડોલવણમાં રયને તીયે ખાસ કામ કદઅ્. માજત્તાર એટલે અન્યાય હામે લળવાણઅ્ જોર. આદિવાસી સમાજમાં ફણતર ઓસઅ્ ને થોળીક તીણે માન્યતાણે નિદે કોટલે મહેતે જી કામ કદઅ્ તીયાણે જાણકારી વદારે કાયની હા. પણ નવહારી પ્રાંતણા ગઅ્ડા નોકાહે મૂયામાથઅ્ કોટલા મહેતાણઅ્ કામ ઉનાણે મિલી. તીયે ''રાની પરજ ખેડૂત મંડળ'' નામણી એક મંડાલ બનાવી નોકે એકઠે કરી જાગરુતીણઅ્ કામ કદઅ્. ૧૯૨૩માં હોનગળ, વ્યારા અને મહુવા તાલુકાણઅ્ આદિવાસી નોકે વડોદરા ગનઅ્. તીયે ગગોતણો કાયદોણો મુસદો બનાવીને સરકારને કરીનો તી સીવીકારીન સરકારે ગણોત કાયદો કદનોં.

તીયે ''રાનીપરજખેડૂત મંડળ'' નામણા એક મંડળની રચના કરીન માણહે એકઠે કરવાણઅ્ કામ કદઅ્. ૧૮૨૩માં હનગળ, વ્યારા, ને મહુવા તાલુકાનું આદિવાસી નોકાહે એક મંડલ વડોદરા ગનઅ્ તીયે ગણોતકાયદોણ વાત-નખીને સરકારને આપીનઅ્ તી સરકારે સીવીકારીન ગણોત કાયદો કદનો. સ્વરાજ પૂઠી મુંબઇ રાજ્યે

વડોદરા રાજ્યણા ગણોત કાયદાણો બીજો મુસદો જો કોટલા મહેતાએ રજૂ કદનો તીયાણે બરાબર હમજી-વિચારીને નવો જમીન હુદારણવાણો ગણોતધારાણો કાયદો તે વખાતણા રેવન્યુ પરધાન શ્રી મોરારજીભાઇ દેસાઇએ કરાવીણે તીયાણે બરાબર અમલ કારાવીનો. જીયાણે ફલ આજે આદિવાસી સમાજણે મીલતે હે. રાનીપરજ પરિષદણઅ્ અધિવેશન મગરફઇમાં મીલીનઅ્ તીયામાં ગણોત કાયદા અંગે રાનીપરજ ખેડૂત મંડળને પ્રજા મંડળે જે મદદ કદની તીયાણે આબાર માનતો ઠરાવ કરવામાં આવનો.

રાનીપરજ પરિષદ વેડછીમાં મીલીની તીયામાં પરમુખ શ્રી સરદાર વલ્લભભાઇએ ભાષણ આપીનઅ્ તીયે કય્નઅ્ કા. "લાંબા વખત પછી આપણે આ પરિષદ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થયા છીએ. હું ૧૯૩૪માં જેલમાંથી આવ્યો ત્યારે વ્યારા તાલુકાની અંદર એક ગામમાં પરિષદ મળી હતી તે કોટલા મહેતાના અથાક પ્રયાસનું જ પરિણામ હતું. તેનું આપણને કેટલું ફળ મળ્યું છે એ જુદી વસ્તુ છે. પણ એના જેવાએ કોમનો સાથ મેળવી કોમમાં જાગૃતિ આણી અને રાજ્યને એક વખત આવો કાયદો કરવાની ફરજ પાડી એ ભારે વસ્તુ હતી." (લાંબા વખત પૂઠી પરિષદ મેલુવવાણા આપણે નસીબદાર હોવા હાય ૧૯૩૪માં જેલમાંથી આવો તીયાર વ્યારા તાલુકામાં એક ગામમાં પરિષદ મીલીની. તે કોટલા મહેતાણે મેનાતણઅ્ જ ફલ હોતનઅ્. તીયાય આપળા હાથ કતરો ફાયદો હોવો તે વાત જુદી હા. પણ ઇયા જેવા હે. કોમ-જાતણે હારી રાખી કોમમાં જાગરૃતિ આણી ને રાજ્યને એક વખાત એવો કાયદો બનાવવાણી ફરજ પાળી. એ બહુ મોટી વાત હા.) મગરફઇમાં પરિષદ મીલીની તીયાણે મૂલમાં કોટલા મહેતા હોતનો. ૪-૫-૪૦ ના રોજ મહુવા તાલુકાણા મહુવરિયા ગામે પરિષદ મિલીની. મહુવરિયા ગામ ડોલવણઅ્ બાજુણઅ્ ગામ હા. તીયામાં મુંબઇ સરકારણા માજી વડા પરધાન શ્રી બાળ ગંગાધર ખેરે પરિષદણા વખાણ કરતા એવ કપનઅ્ કા: "પછાત લોકોની પરિષદનું દ્રશ્ય આવુ સુંદર હોઇ શકે એવો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. તમને જોઇને તો માની જ શકાય નહિ કે તમે ભાઇબહેનો હીન દલિત જાતિના છે. અમે શહેરોમાં હજારો રૂપિયાનું ખર્ચ કરી મોટી મોટી પરિષદો ભરીએ છીએ. છતાં તેને આવી સ્વચ્છ અને શોભાયમાન બનાવી શકતા નથી અને સેંકડો સ્વયંસેવકો ગોઠવવા છતાં આવી શિસ્ત અને વ્યવસ્થા લાવી શકતા નથી." (પછાત કોમણા નોકાહે એવો દેખાવ બહુ લેઠ હોઇ એવો માને સપને હો. ખ્યાલ કાયની હોતનો. તુમહાય બદાહાય હેરીનઅ્ માની જ ની હકાય કા તુમે ભાઇબહેન હીન દલિત જાતિણા હા. આમે હેઅ્રામાં હજારો રૂપિયાણે ખરચ કરીન મોટી પરિષદ કરીએ તેહું આમે સ્વચ્છ ને હારઅ્ બનાવી ની હકજે. સેંકડો જાતે કામ કરવાવાલા હોપાત તેહું એવી વ્યવસ્થા ની આવી હકે.") એવઅ્ શિસ્તને સ્વચ્છતા ચોખ્ખાઇ જાગરુતિ વગાર આવે જ ની. મહુવા તાલુકાણા શેખપુર, પુના ને મહુવરિયા, હોનગળ તાલુકાણઅ્ ડોહવાળા, વ્યારા તાલુકાણઅ્ ખાનપુર, મગરફઇ, ઉનાઇ જેવા જાઅ્ગે પરિષદ મિલીની તી કોટલા મહેતા જેવા કાયરઅ્ કરરતા હે જ ફલ હા, તી ચોક્કસ દેખાય આવે તેવ હા.

તા. ૨૩-૪-૪૪ રવિવારણા રોજ બેડ્ચીન તા. વ્યારાણા ગામે સામાન્ય સભા મિલીની તીયે પતરિકામાં આદિવાસીણે હારઅ્ વિચારાત તીણે નામ આપવામાં આવહા. જીયામાં કોટલાય મહેતા હારી ગડતણા ભગુભાઇ લાછણીયાભાઇ, બેડચીતણા વનાભાઇ કેશવભાઇ, કાકડવાણા કોટલાભાઇ હોલીયાભાઇ કેળકૂઇણા જમાભાઇ વિઠલભાઇ જેવા હે નામ નખવામાં આવના. રાનીપરજણો ઝંડો ગાયકવાળ સરકાર હારીણો સંબંદ દેખાળને અળદો ફાગણે રંગ ભગવો નેં અળદો ઉજલો ખાદીણો રાખવાણઅ્ નકી કદનઅ્. ગાયકવાડ સરકારને રાનીપરજણે આથહો-ડિખરોણા સંબંદ હેરવામાં આવે.

રાનીપરજ પરિષદણઅ્ નવમઅ્ અધિવેશન વ્યારા તાલુકાણા મગરકુઇ ગામે ૧૯-૨-૩૫ણે દિહી મિલીનઅ્. તે પેઅ્લા રાજ્યમાં ગણોતણો કાયદો ૧૯૩૪થી અમલમાં આવી ગયો. તીયામાં રાનીપરજ નોકાહાણે વારસાણો હક આપવામાં આવનો. તેહુ તીયાણે લાબ નોકાહાણે જેવો મિલવા જો જે તેવો મિલ્લો કાયની. નવમી પરિષદમાં કોટલા મહેતાએ ગણોતધારા વિશે જી ફાષણ આપીનઅ્. તીયામાં નાન્નામાં નાન્ની વાત કોટલા મેહતાએ ધીયાનમાં નેદની. ગણોતધારામાં કાય ખામી હોઇ તીયાણે બરાબર ધીયાનમાં રાખીની ને તીયાણે નોંદ નવમી રાનીપરજ પરિષદણા પરમુખ સરદાર વલ્લભભાઇ પટેલે હો નેદની તીયાર પરમુખણા ભાષણમાં સરદાર વલ્લભફાયે કયન કા. ''વડોદરા સરકાર તરફથી જે ગણોતનો કાયદો થયો છે તેમાં અનુભવે કેટલીક મુશ્કેલીઓ માલુમ પડી છે. ભાઇ કોટલાભાઇએ એનો ઝીણો અભ્યાસ કર્યો છે. એમ તેમના ભાષણ ઉપરથી જોઉં છું. એવા આપણી કોમમાં છે તે મગરૂર થવા જેવું છે. આ સંબંધમાં આપણે એક સમિતિ નીમવાનો ઠરાવ કરવાનો છીએ. આ સમિતિ બધી ચોકસી કરશે, અને આપણને વિચાર પૂર્વક ખરડો ઘડી આપશે. શાહુકારો કે મોટા ખેડૂતોને અન્યાય નહીં થાય, સાથે સાથે આપણો હક ન જાય એ રીતે આપણે કરીશું. આપણે ગમે તેટલી દુર્દશામાં આવી પડેલા હોઇએ, ભલે અમારી ઉપર ગમે તેટલા જુલમો ગુજારાતા હોય, ભલે અમે જમીનો ગુમાવી હોય, તે છતાં અમે અન્યાય કરવા ઇચ્છતા નથી પણ તે સાથે એ પણ જાહેર કરીએ છીએ કે, અમે અમારો હક ગુમાવવા પણ ઇચ્છતા નથી.''

કોટલા મહેતા ખાસ કરીન્ ગાંદીવાદી વિચાર કરતા અલગું જ હોતનો દારૂ પીવાણી વાત તીયાણે મન બીજી હોતની. જીયાણે હાથામાંથી ભૂય એકદમ જાતી રય તી બહું અગત્યણઅ્ હોતનઅ્. ડેવીડ હાર્ડીમન નોંધે છે : ''પહેલી સમાજવાદી ચળવળ વ્યારા તાલુકાણા ડોલવણના ચૌધરી શાળાના શિક્ષક કોટલા મહેતાની આગેવાની હેઠળ યોજાઇ.''

એ વાત તીયે ''રાની ખેડૂતોનું આક્રંદ'' નામણા ૧૯૩૦માં બાઅ્ર પડીની ચપળીમાં જે કવિતા - ગીત નખીનઅ્ તીયામાં હાશે. શાહુકારને અદિકારીઓ આદિવાસીહે કેવઅ્ શોષણ - ચુહતીના તીયાણેમાં હા-

રાની ખેડૂતોનું આક્રંદ
સાથ માગો તમે મેલ વિનાની
હક્ક છે તારો ડરે શું મનમાં-નવો યુગ તે -
બેન ભાણેજ ભૂખે મારીને
લજાવી માતને ફરો ન દેશમાં-નવો યુગ તે -

૧૯૩૪માં કોટલા મેઅ્તે આદિવાસી ગણોતિયાઓણી માંગણી રજૂ કરને વ્યારાથી વડોદરા હેઅ્ર હુદી એક કૂચ ગોઠવીની. ૫૧ આદિવાસીહે તીયાણે સાથ આપીનો. તીયાણે અસર થોળીક હોવી ને વડોદરા સરકારે પરમાણમાં નબલો કાયદો ઘળી આપીનો. ઇયા કાયદાણે અમલથી ભૂય ઘણીયામો એકદમ છૂટી જાય તેહે કાયની હોતનો. તેહું તીયાણે બીક તીયા વખાતે વાણગાહામાં જે વાતણે ખીયાલ ઇયા પેહેથો આવે : ''કોટલા કોટલા શું કરો છો? આપણે રોટલા ખોવાના'' વાણગાહામાં ફફળાટ પેહી ગનો તો ઇ'ને દેખાય આવતહ.

તીયે ખેડૂતણે ઇયે અબદામાંથા બચાવણે ભગવાનાય પારાથના કદની..
પ્રભુ તું લે અમને તારી રે, પ્રભુ તું તે અમને તારી (૨)
લોભીયા વાણિયાએ લુટયા અમોને

છુટવા નહિ કંઇ બારી રે પ્રભુ
વ્યાજ ગણયું મદત વિના
અન્યાય અમપર ભારી રે પ્રભુ...
દયાળુ દેવ શરણે રાખો
ગરીબની કરજો વારે રે પ્રભુ...

અમીણા જમાનામાં નોકાહે જમીનણી જે ભૂખ હા તે પેઅ્લા કાયની હોતની બઅ્દે હમજી વેઅ્ચીને ખાતને-તીયાણે ખીયાલ એ ઠરાવણી નકલ હા તીયા પેહેંથી આવે.

ઠરાવની નકલ-મૂકવી

કાય બી ખાતેદાર કા કોય હો કુટુંબણો માણહ પાંચ વિગા કરતાં વદારે ભૂય કબજે ની રાખી હકે. વદારાણી ભૂય સરકારે નેયને જીયાણે જરૂર હોય તેવા હાય આપવાણી ફરજ પાળવાણી ઇયા દાખલા પેહેથી આદિવાસી નાકોહામાં જે ઉદારતા હોતની તીયાણે આપણે નઅ્દ નેવી જોજે. એક વઅ્લે પારહેને વાણગે કાવાદાવા કરીન ભૂય પચાવી પાળતીને તીયાર ભૂખે મરતીને ઇ નોકે તીણે ફોળપણ - નિરદોષતા ખોયળાણ સમયમાં હો ટકાવી રાખતીને. જે કોટલા મેઅ્તા જેવે હે સમાજણે આપીની એક હારી વાત કઅ્વાય.

આઇ.પી. દેસાઇએ નોદીનઅ્ હા કા. ''વડોદરા રાજ્યણા વ્યારા તાલુકાણા ડોલવણ ગામણા કોટલા મેઅતા નામણો એક આદિવાસી માસ્તર હોતનો. તીયે ભાડામુક્તિણી જે અબદા પળેતીની તે નોકાહાણે હમજાવી જાગરૂત કદા ને તીયે એક કૂચ સયાજીરાવ ગાયકવાળ પાંહે નેય જાયને તીયાણે કેસ રજૂ કઅ્દો. અતર તે ચોખઅ્ હાકા એવા ખળફળાટ વગાર કાય ની હોય. તે ગીતે બનાવતીનો ને 'ચિનગારી' નામણઅ્ એક માસિક ચાનુવતોણો-તીયાર ગાયકવાળે હુકમ આપીનો કા, વડોદરા રાજ્યણા માંગરોલ, વ્યારા ને હોનગળ તાલુકામાં ગણોતિયા જે ભૂય ખેળતાત તીયાણે મેઅ્સુલ ચાર ઘણા કરતા વદારે ની હોવા જોજે.''

૧૯૩૯ના વખાતમાં વડોદરા રાજ્યમાં ચાર માસિક નીકુલતીને પૂણા, સમાજશિક્ષક, પટેલમિત્ર ને ચિનગારી,

ગણોતધારાણો સુદારા નિબંધ તા. ૧૦ ઓગષ્ટ ૧૯૪૪ના રોજ બાઅ્ર પાળીની તે સુદારા નિબંદણો તરાતુ જ અબયાસ કરીન તીયામાં હુદારો કરી તીયાણે નોંદ ધારાસભાને મોકુનવામાં આવની જીયાણે ચર્ચા કરને નેદી, તીયાણે જાણ ધારાસભામાંથી તાઃ ૨૩-૧૦-૧૯૪૪ણી ટપાલમાં કરવામાં આવની.

ધારાસભ્યની નકલ સામેલ કરવી

વડોદરા રાજ્યણો હીરક મહોત્સવ ઉજાવાયનો તીયાર કોટલા મહેતાણે રાજાણે બાજુમાં બેહાળવામાં આવનો એહે નોકેહા પેહેથી વાતમાં જાણવાણ મિહ્નહ. તીયા હારી બહે-૨૦૦ માણહે વડોદરા ગઅ્ને. જાતી વખાતે બઅ્દે જ ચાનતે જ ગઅ્ને પણ આવતા બદાહાણે ગાયળેમાં આવવાણી સગવડ કરી આપીની.

તીએ જે કવિતા નખીની તીયામાં ખેડૂતણે જગતણો પિતા-તાત તરીકે ઓળખાવીનો હા.

રે ખેડૂત તું ખરે જગતનો તાત ગણાયો
આ સઘળો સંસાર, પાળતો, તુજ જણાયો

આખચ્ વરહ ખેતી કરી જીયાર ખચ્લામાં તૂલ કાળે તીયારે ફૂખે મરતીને તેવા નીચકાહે મનમાં એક અબ્શા બાંદાય કા-અમે તે ખાવણચ્ જળી...

કણસલા કાપી હવે ખળીને શોભાવતો
નાનાં નાનાં બાલુડાને, આશ ઉર ઉભરાવતો...

પણ નીચકાહે આશા છેતારાવાય તેવી હોતની તીયાણે ખબાર તે તીયાર જ પળે કા. તૂલ ઉફ્ણીને ઢીગ કરે તીંચ્ને ફાગ વાલો દાદો દેવચ્ કાળીને આખો ઢીગુ જ નેચ્તો જાય. તેવી દશા આપળાહાય ઇને હેરને જળે.

ઉપણીને ઢગ કરતાં ભાગ વાળો આવતો
દાદાજીનું દેવું કાઢી ઢગ આખો ઉપાડતો.

ખેડૂતણે દશા કેવી હોઇ તે તે તીયાણે જ ખબાર પાડે - ને તીયારું જ ખેડૂત ચાહાળા પાળી ઊઠે.

પીડીતનાં આંસુ મહી અજબ અગ્નિ સમાયો હશે-
ભીની આંખે સુકી જીભે આર્તનાદ કરાયો હશે...

એ બચ્દા ચીહાળા કોટલા મેચ્તાણે ઉનવાયાને તો કોય હો કામણે તરાતું જ કરે. ૧૯૪૪માં ગણોત નિયમન નિબંદ હુદારા વિશે બાપુભાઇ ઘેલાભાઇ દેસાઇએ તા. ૩૧ જુલાઇ ૧૯૪૪ણા રોજ જો નિબંદ વાંચીનો તીયાણે વિરોદ તરાતુ જ કચ્દનો. કહે કે તીયામાં ગણોતીયા બાર (૧૨) વરહ કરતા વદારે વખાતથી ખેતી કરતા હોયાત તીયારુ જ તીયાણે ગણોતણો લાઅબ્ મીલે એવચ્ હુદારવામાં આવન્. તે આદિવાસી નોકાહાણે પાસચ્ મૂલ પરિસ્થિતિ વચ્લે નેય જાય તેવચ્ હા. તીએ જો હુદારો ધારા સભામાં મોકનીનો તીયાણે રસીદ પેહેથી એવો અંદાજ ખીયાલ આવે કા-. કોટલા મેચ્તાણે નોકાહે વચ્લી માયા કેચ્વીક હા.

જીયેં જીયેં અનીતિ ને અન્યાય દેખાય તો દૂર કરવાહાચ્ કામ બદાહે કરવા જોજે.

અન્યાય ણે જુલમણા ફાર હીઠે દાબાયની પરજાણે જુલમથી બચાવવાણી ઇયા જ હાય ફગવાનણે સેવા માનતોમ.

ગુલામી હાલત ફોગવી રયની હા તેવી રાનીપરજાણે બહુ જાતણા જુલમ ને ત્રાસ સહન કરવા પળતીયા તીયાણે ગુલામગીરીમાંથી સોળાવણે ફણીના નોકાહે પોતાણચ્ માન મૂકી કામ કરવા જોચ્જે ને જરૂર પળે તે સરકારણી મદદ હો માંગવા જોજે.

એવા વિચારવાલો કોટલાફાઇ મહેતાફાઇ ચૌધરી આદિવાસી સમાજ ફાચ્ગી ગણોતણી ચળવળ ની ઉપાળે તીજ નવાય કચ્વાય.

એ દિહી હો જાઇ

ડાહ્યાભાઇ વાઢુ

આજેથઅ્ તીહી પાતરી વરહ પેઅ્લા ચમાહા એટલે ભૂખે મરવાના દિહી કવાયાત્. જીયે ફાદુરવો કાયળો તીયે એક વરહાણ જીવતદાન મેલવી નેઅ્દ તેવી ખુશી હોય. ઘરમાં ખાવાણઅ્ પુરઅ્ હોય જાય તીયાર વરહાદમાં એક ફાજી ઉગી નીકલે તેવી બહુ જાતણી ફાજી ને કળવા કાંદા નોકાહે જીવન બચાવાત.

કાંદા નેણે જાયાત તે બદી જ ડોહીન્રેં અખાણ તેહુ તીણે હમાજ પાર આજે હો સલામ કરવાણઅ્ મન હોય જાય. કડવા કાંદા નેણે જાયાત તીયાર પાકા હોય ગના હોય તેવા જ કાંદા ખોદાત એટલે કાંદા મોટા જળાત એટલે બહુ કાંદા ખોદવાની પળાત ને બીજા કાંદા જીવતા રયાત તે બીજે વરહે કામ આવાત ગઅ્ડે કયાત એ દિહી હો જાઇત.

ઝાયળે માંથરમ્જી જળે તીયા પેહે નોકે જીવાત આખઅ્ વરહ કોયને કોઇ ફલ, ફૂને, ફાજી મીક્ષા કરે ને તે ખાવામાં કામ આવે. કોય હો ઉપયોગી ઝાડ દેવાય ઝાળવઅ્ કવાય ને તીયાય વાળવાણી મનાય રય મોવળાય ડોળાય તે ન બદાહે ઘરમાં આખઅ્ વરહ ખાવાણા ફાગઅ્ હોય રય.

હલગાવવાણે નાકળે હું ઉખાયને ને ફાગી ગયે હોયાત તેવા ઝાળવા માંથે મેલવાત. લીલે ને નાને ઝાળવે કોય ની વાળે. એવઅ્ કવાય કા. જુવાન ને નાન્રે ઝાળવે વાળવાણઅ્ ઇંખૂન-કોયણે મારી નાખવા બરાબર કઅ્વાય. એવઅ્ ઝાળ વાઅ્ળે તીયાય ઘરણી કોય જુવાન માણહ મરી જાય એવઅ્ માનવામાં આવે. એટલે ઝાળી હારી જ રઅ્તની.

પણ વિચારવા વગરણઅ્ આયોજન ને તે પરગતિ ઝાયળેને સાફ કરી ગઇ. માણહામાં વેપાર કરવાણી દાનત વદારે જોર કરતી ગઇ ને પોતાણો લાબ ફાગે ઝાળવે વાઅ્ળી કાયળે. જે ડોગાર કાઅ્યે બોળા વિચારીના કાયની તે બોળા બની ગયા. આમારે ઝાળી ઝુંટવી ને દી ફાજી, જંગલી કાંદા- ફને તે અમે વદારે ઝાળંવે વાયળેમાં ઉગે હા. પણ તે હું ફૂખ મરો તે.... ગઅ્ડાએ બોન હાચા તે પયળા પણ કેવા... ! ઝાળી, તીયામાંથી ફને, ફળ ને કાંદા જી કાય મીલતન્ તી બદઅ્ જ જાતઅ્ રઅય, તી તે વિચારીન હો કાપની.

•

ઝાડચેમાં ખેતી
ડાંગ : ૧૮૩૦ થી ૧૯૯૨

ડૉ. ડેવિન હાર્ડિમન

૧૯૯૦ણી શરવાતમાં ગુજરાતણા ડાંગ જિલ્લામાં આદિવાસીઓણ એક ટોલ રક્ષણ વગરની ઝાડચેમાં આવીને રણ્ય અને તીને તિજ ખેતી માટે જંગલ સાફ કરવાણી શરવાત કદની. ઓ ભાગ આગાલનો ''ગામથાણ'' કવાતન એવી તીણે વાત હોતી, એટલે કા ઇયા જગા પેંહેં પેલ ગામ વહીન હોત, એટલે જ તીને ખેતી કરવી એવો તીણહે પેલો અધિકાર હોતો. ગુજરાત સરકારણે જંગલ ખાતાયે તીણે ઓ દાવો માન્ય રાક્ષો કાયની ને લગભગ નેવું જતરે નો કાહાણે જંગલણા કાયદાણો ભંગ કરવા બદલ ધરપકડ કરવામાં આવની, ઇયાથી ચળવળ (તોફાન) તૂટી જાઇ એવો ઇણે ઇરાદો હોતો, પણ તીયાથી ઉલટ હોવચ્ સત્તા ભોગુવનારા નોકાહાણે તીયાય સામનો કરવો (લડવું) પડચો પોતાણે કામ બરાબર હાસે, એવ નોકાહાણે વિશ્વાસ હોતો, એવ ઇણહૅય દેખાણે મંડચ.

ન્યાય પૂઠીણા બે વરાહમાં ઇ તોફાન ખુબ વદજચ્, અને તીયાથી ઇણહેમાં બે અલગ અલગ રીતે (બરાબર) એક બીજાણા વિરોદી બન્યા એવી વિચારધારા હામે આવણે મંડી, એક વલે આદિવાસીઓણે એવો વિશ્વાસ હોતો કા પેલેથી ચાનતી આવતી પ્રથા પ્રમાણે પોતાણા વતનમાં જો જે ત્યારે જો જે જ તીને ખેતી કરવાણો તીણે અધિકાર હાસે. બીજી વલે જંગલ અધિકારીઓણે રક્ષણ વગરના જંગલણા દરેક ભાગણો ચોક્કસ કેવો ઉપયોગ હોવો જો જે ઇ નક્કી કરવાણ પોતાણે કાયદા પ્રમાણે પૂરેપૂરો અધિકાર ગણાવતીને ડાંગમાં એક સદી કરતાં પણ આગલથી ઇ તોફાન ચાનત આવહૅ ને ઓ જ ઇયા લેખણે વિષય હાસે,

પૂર્વભૂમિકા

ડાંગ એ ખાસ કરીને આદિવાસી વિસ્તાર, હોવાથી દક્ષિણ ગુજરાતણી સપાટ જમીન, મેદાન અને પશ્ચિમ મહારાષ્ટ્રણા (ખડકાળ) પથરાળ ડોગરાણે વચ્ચે આવન હા, ડોગરાહણે હારવાલો એ પ્રદેશ જંગલથી ઢાકાયને, અને ખાડચેથી ભાગ પડીનો પ્રદેશ હાસે. મધ્યકાલમાં એ પરદેશ ભીલ નોકણા આગેવાનોણા અમલમાં હોતો, ઇયા રાજણા રાજાએ બીજા ભીલ નોકાહા ઉપાર તેંહે જ અલગ અલગ હલકી સત્તાથી સમાજ ઉપાર રાજ કરતીના, જીયામાં ખાસ કરીને કોકણે, વારલી અને ગામિતણો સમાવેશ હોતવા ઇ.સ. ૧૮૭૨ણી ડાંગણી વસ્તી ગણતરીંમાં ૭૪૨૬ ભીલ, ૬૫૧૭ કુંકણા, ૨૪૯૧ વારલી અને ૩૦૨ ગામીત નોંકણી નોંધ હાસે.

ઓ ભીલ આગેવાન કયા વિસ્તારમાં ચારસો વરહથી પોતાણે વર્ચસ્વ ધરાવતો વા, કારણ કા અંગ્રેજ પ્રવાસી ઉપાર જહોન હોકિન્સે ઇ.સ. ૧૬૦૮માં ડાંગણા, કીરલીણા ભીલ નોકણો ઉલ્લેખ કરવામાં આવનો હાસે, કોંકણે ઇયા વિસ્તારથી નૈઋત્ય વલે આવનો મહારાષ્ટ્રણો તટ વિસ્તાર એટલે કા કોંકણ વિસ્તારમાંથી આવને, ઇ ફક્ત ઇણે સમાજણે નામ પેંહેથ જ ખુલાસો હોતાવા, તીણે ભાષા એટલે કા બોલી ઉપરથી પણ ખ્યાલ આવી જા તોવા, જી ઉત્તર કોંકણથી કતરીક રીત રીવાજ પ્રમાણે ૧૩૯૬ થી ૧૪૦૮ સુધીમાં કોંકણણે વેરવિખેર કરનારો ભયંકર એવો દુર્ગા દેવીણા દુકાળણે કારાણે ઇણાહૅય ઉત્તર વલે આવવ પડચ.

સંપત્તિની લેવડ-દેવડ કરવાની જૂની પધ્ધતિ

ઇયા ભીલ આગેવાનોણી સત્તા તે તે વખાત કીડાય કતર વર્ચસ્વ હાસે તીયા ઉપાર નક્કી હોય એવ દેખાતહં. લગભગ બદા ભીલ મોટે ભાગે એં હે તેં હેં કોઇપણ રીતે કોયને કોય આગેવાન હારી જાતિણે રીતે સબંધ રાખતીના, ઇણા ભીલ ને કાહામાં જાતિ ભેદ કાયની હોતો એ બદા પોતાણી રીતે સંપતિ મેલવાત ઇ બદ પોત પોતાણી સત્તા અને ઇજ્જત વાહડાણી કાંબડીણી ભીતડ બનાવાત છાણ માટીથી નીપીન હોય, અને છાપરા ઉપર ઝાડણે પાતરાયથી સેવીન હોય તીયાય છાપર કહ્યાત આગેવાનો જાતે ખેતી કરતા નાથ, ભીલ સિવાયણી (પ્રજા) નોકે હે તીણે ભાગ ખેતી કરીને પાક કાઢી નેવાણો એવી તીણે ઇચ્છા હોય, ભીલ ની હોય તેવા ખેડૂતોણએ વરહણો ખેતી ઉપર કર ભરવો પડતોવા...

કોંકણે ''રાબણી'' (પધ્ધતિ) રીતે ખેતી કરાત, ઝાડચેમાં જીયા ખૂણામાં સપાટ ભાગ જમીનણો હોય તીને ઝાડચેમાંથી સુકાયને પાતરે એકઠે કરી જમીનણે એક નાના ખૂણામાં તીયાય ઢીગ કરીને આદાર ભરીને હલગાવવામાં આવે પુછી તીને બીવડ મોટે ભાગે નાગની કા ભાતણી વાવણી હોય, ચોમાહ આવતા તીયા ભાગને આજુબાજુણી જમીન ખેડીને કા કોદાલીથી ખોદીને તૈયાર કરવામાં આવે. બલજાહણે હલ વાપુરવાણ ઇ કોંકણાહામાં ખાસ રિવાજ હોય એવ નાગે એક વાર વાવીન તીરુ મોટ હો જાય તીયાય ઉખડીને (ઢાલીને) જે જમીન ખેડીને તૈયાર કદની હોય તીને રોપણી કરવામાં આવે ઇયા પાકણે કચર મોટ હોઇ જાય એટલે થોડા થોડા વખતે નિંદવ પડે, અને વરહાદ આવતો બંધ હોઇ જાય પાક પાકી જાય પૂઠી કાપણી કરવામાં આવે. ઝાડચેણા ઝાડાણી ડાલખે ને પાંતરે બાલીને કદનો આદાર બીવડઅ્ વધારવા માટે (તરુ મોટુ કરવા) તીયાય ખુબ લાભ હોય

પાકણો ઉતાર વધારે આવે, ઝાડયેમાંથી મીલતો કચરો ને પાતરે ને ઝાડાહાય ડાલખે મીલાત તીયાથી ઓ ડાંગણો પ્રદેશ ઇયા પ્રકારની ખેતી માટે ખુબ ઉપયોગી બનતો, ઇને સામાન્ય રીતે જમીનણો એક ભાગ ફક્ત બે, તીન વરાહ પુરતો જ ખેડવા માટે મિલે ને તીયાય ઉપયોગ હોય તીયા પૂઠી તે જમીન ખાલી રાખવા આવે ને બીજી જમીન ખેડણે ફાગી હેરી સાફ કરવામાં આવે.

'ભીલ' ને 'વારલી' નો કે ડોંગરા ઉપર ઢાળ પધ્ધતિથી ખેતી કરાત તીયામાં ખેડવાણઅ્, નેદવાણઅ્ રત નાથ જમીનણો એકાદ ભાગ ડોંગરા ઉપાર ઢાળ વાલો કા ઉંચો ભાગ હેરીને તીને ડાલખે ઝાડવે વાઢીને સાફ કરીને રાબ ભરીને સુકાઇ જાય પુછી હલગાવી દેવામાં આવે, તીયાય ભૂજ પાડવામાં આવે એ હે કહવાય, ઇયા ભૂજ (રાખ) પાહે બીવડઅ્ મોટે ભાગે નાગની વાવવામાં આવે, તીયા પૂઠી વરાહાત આવતા જ તીરૂ ઉંગી જાય રે તીરૂ મોટ હોય રોપાય પૂઠી નેંદણી કરાય પુઠી પાકી જાય. વરહાત રય જાય તીયાર પાક વાળી નેવાય. ડોગરાહા વાલી જમીન ઢાલવાલી જમીન હલકી હોય જલદી પાકી જાય પણ તીયામાં કસ ઓછો આવે, ઇ યે રીતે કરવાણી ખેતી મોટે ભાગે દર વરહે નવી જમીન હેરવાણી જરૂર ગણાતીયા.

ઇ ભીલ અને કોંકણે ખેતી માટે એક બીજાથી અલગ તરી આવાત જુદી ખેતી કરાત જુદી જુદી રીતે ખેતી કરાત તીયાથી જ ઇ બેઠું જાત જુદી રીતે તરી આવે બે રીતે ખેતી ખેતી કરને પુષ્કળ જમીન જોજે એટલે જ જંગલમાં ખેતી કરાત ગામડા હાય સંખ્યા ઓછી જમીનણી આકારણી પણ ઓછી. નાનડે ખેતે ને તી પણ દૂર દૂર ૧૮૭૭ એક અધિકારી એ એવો નખીન, કા ''ડાંગ ઇ અંદર અંદર નાનડે નાનડે ખેતે બેટ જેવે નાનડે ઝાડે જંગલણે જાણે એક મોટો સમુદ્રા દરિયો હોય એવ કવાય ને ગામ એટલે બે તીન કુટુંબ રત હોય એવો કોઇ એક ભાગ તીને ઇ કુટુંબણે માણહે કતરાક વરહથી વહતી કરી રયાત પુઠી પા છે બાર નીકલી જાયાત્. ૧૮૩૦-૭૦ણાં ગાલામાં ઇયા પ્રમાણે 'ખપાડચા' નીમણો ઇયા ગામડાણો રેકર્ડ મિલી આવતોવા, તીયા પેંહત એવો નાગેકા જુદી જ રીતે રહવાણ વસવાટ કરવાણો અમુક સમય પૂઠી છોડી જાવાણી પધ્ધતિ ધ્યાનમાં આવતીયા. ૧૮૩૦માં એવો વિસ્તાર, એક જાના પટેલ નામણા એક કોકણાય તાબામાં હોત, ૧૮૩૦માં જીયાર અંગ્રેજોએ ડાંગ ઉપાર કબજો જમાવીનો ત્યાંર તો ઇ સ્થળ છોડીને જાતો રહ્યનો એટલે જ તો કતરાક વરહ હુદી ઓ વિસ્તાર પડી જ રહ્યો. વખત જાતા જાના પટેલ પોતાણે પોહો (છોકરો) એરૂ તો આજે ૨૫ વરહણો હોઇ ગો તીયાય હેરીને પાછો આવો પણ, ડાંગણે બારથી આવના કતરાક અધિકારીઓ અને બીજે કામે તીયાણે વેઠ કરવી પડીની, એટલે જ તે બેં હું બાપ દિકરો વેલાવેલા ગામ છોડીને જાતા રહ્યા. ૧૮૩૭માં જાનુ અને એરૂ ને બીંજે કોંકણે પાછે એકવાર ઇને રઅ્ણે પાછા આવા ૧૮૬૦માં કોલેરાણો રોગ આવનોત્યામાં જાનુને બીજે કોંકણે ઇયામાં મરી ગયે, એરૂણે હારી બચીને બીજે નોકેહે ગામ છોડીને જાતે રહ્યે, ૧૮૭૧ હુદી ગામ એહે જ ખુલ્લ પડી રહ્ય.

આગેવાનાહાય ગામણ ભરણ-(કર) ચુકવવા પડે, ને ભીલ નોકાહાય જે માંગણી હોય તે પુરી પાડવામાં આવતીની, તે હું દેખીતી રીતે જ સામાન્ય કોંકણાનોક શિકાર કરીને કંદમૂળ હેરવાણ ટાલીને પણ હારી રીતે પોતાણ જીવન નિર્વાહ ભરણપોષણ હારી રીતે કરતીને, એટલે ભીલ અને વારલી તીણે કે કુમરી પધ્ધતિથી ખેતાહમાંથી થોડો ઘણો પાકવી તીણે બે તીન મહિના ચાને અત્ર, ઇયા પૂછીણ આખા વરાહમાં જીવણો જંગલી ફળ મોવડાય ફૂને, જંગલી અનાજ તેહે જ જંગલી કાંદાને બીજા આધારે જીવવો પડે, ભીલ નોકે તીર કામઠાથી ને બંદૂકથી જંગલી જાનવરાહાય શિકાર કરાત ઉપાર ધાણ્ય (ઘાસ) હલગાવીને, જાનવરા હોય જાગાડાત, પુઠી તીયાય ઘરીને મારાત હંકલાણે ઝાડાય બખોલમાંથી ફોડીને બાર કાડાત, ને જાળમાં પાડાત, તેવી જ રીતે માછને

ને ચીડે ધરાત.

ડાંગણે જંગલોણે અર્થવ્યવસ્થા

ડાંગણે બારણા માણહા હારી આર્થિક રીતે વ્યવહારમાં હારો સંબંધ હોતો (નજીકનો) જંગલણી પેદાશણી માંગ હારી હોતી, અને તીયાય કાચો પાકો માલ એકઠો કરીને તીયામાંય રોકડા પૈસા, આવકની રીતે વસ્તુ વેચીને મેલવાત ને નાકડે વાળીને વેચતીના કાયની, કારણ કા ઝાડા હાય મોટે મોટે થડે ખાનદેશણા ઘાટ હુદી, કા નીચે દક્ષિણ ગુજરાતણા મોટા બજારાહામાં પૂંગાડવાણી આવડત કાયની હોતી, કામ કરવાણી તૈયારી પણ કાયની હોતી, ઝાડચેમાંથી નાકડે તાણી નાવણે માટે મોટે બલજા હાય જોડીણી જરૂર તેડે પડે તી નાકડે ઝાડચે મેદાનમાંથી ખેંચીને બજાર હુદી ને જાણે ચાર ચાર બલજાહાય મજબૂત બલજેગાડાણી જરૂરિયાત હોતી ઇયા પેલાણો વેપાર ડાંગણે આજુબાજુણો હેરાહાણા વેપારીયાહાથી હોતનો, સામાન્ય રીતે વેંપારી જીને વેપાર કરતીના તે જાગાણા ભીલ આગેવાનણો હારી મીલતો રતનો, એકવાર તીયાણે પરવાનગી મીલી જાય કા હરખા વિસ્તારમાંથી બલજાં હાય જોડીને ગાડલમ્ રાખનારા ખેડૂતોણે હારી ભાવ નક્કી કરાત, ફેબ્રુઆરીથી મે મહિના હુદી હે ખેડૂતો પોતાણી ખેતાણે કામમાથા નવરા રતના, તે વખતે તે બદા ડાંગમાં જાતના ને ઝાડચે વાઢીને પૂઠી બાર મોકનાસ તીને તે બદે ગાડીણે હિસાબ પરમાણે નક્કી કદની રકમ કાયમ રવા વાલા આગેવાનાય ચુકુવવામાં આવતીની. એ કિંમત પયહાણા રૂપે કાં તે વસ્તુણા રૂપે (દા.ત અનાજ કાપાડને ડાંગમા નિ મીલે તેવી વસ્તુ) નાકડાહા પેહણી એ વસુલાત ઇયા આગેવાનણે વદારવાણો મહત્ત્વણી આવક હોતી. ગરીબ ખેડૂતાણ પેંહે નાખવામાં આવનો ખેત્યેણો (કર) મહેસુલ કા આજુ બાજુણા હરખા વિસ્તારમાં કરવામાં આવતી રાખવાલીણી વસુલાત કા ખંડણી, ઇયા જેવા જેવા આવક કરતા પણ મોટા (દા. ત ૧૮૨૫માં સિલપતણી વરાહાણી ઉપજ આહરે રૂપિયા પાંચ હજારની હોતી, તીયા કરતા ખંડણીણી રકમ રૂપિયા ૧૦૦૦ કરતા હો ઓછી હોતી, ને ખેતીણી રકમ તીયાથી હો ઓછી.

ઇયા પ્રમાણેણી ઝાડચેણી બીજી ઉપજણો વેપાર ને લેવડ-દેવડણો ડાંગી નોકો ડાંગણે હકપેઠે રતના વેપાર્પાહાહારી ને ઉનાલામાં ચારણે હારુ ઝાડચેમાં ગાવડાહાંય ટોલો નેઇન આવતીને વંજારાહા હારી કરતીને ૧૮૪૩ણા મોવડાહાય ફ્નાણો હોવનો હોદો હો ડાંગણા હાગણા વેપાર જતરોજ હોતો, ૧૦મી એપ્રિલ ૧૮૫૬ણે દિહે ડાંગણે પરવારો આવનો એક જંગલખાતાણે સાહેબ નખતોવા કા મોવંડાય ફૂનાણે ખરી મોસમ આવીયા ને બદે નોકે તે ફુનહાય વેચણે હારુ બદે એકઠે હોઇને વિસણે હારુ બાર જાંયાત, ઇયા ફુનાહાણો કતરોક જથ્થો વંજારે હરખી જાગામાં નેજાયાત બાકીણો ડાંગણે હદ પેં હેં નાવી દારૂવાણા વેપાર માટે વેચવામાં આવતીનો. જીયામાંથી દારૂ બનાવીને ગામમાંથી હેરાહામાં વેચાતનો ઘણા ડાંગી નોકો માટે મોવડાય ફુનાહણો હોદો ઓ રોકડા પયહા મેલુવાણો માટેણો મુખ્ય રસ્તો હોતનો. તીયામાંથ કપડે-લત્તે તેંહેંજ બીજી જરૂરિયાત વસ્તુઓ વેચાતી નેય હકાતની. ડાંગીનો વાહડાય વસ્તુ બનાવાત, દા.ત ટોપની, હાદડી, હુપડી, વગેરે ને ડાંગણા હીમાડા પાહે નેય આવે તીને વેપારીનોક ઓ માલ વેચાતો નેઇ આગાલ બારના વિસ્તારમાં વેચાત, ઇયાજ પ્રમાણે મધને નાખણો હો વેપાર ચાનતોવા.

ડાંગી નોક બલજે હો પાલાત, ફક્ત પોતાણે રીતે અનાજ મેંલુવવાણી રીતે તીયાણે મહત્ત્વ નિ મિલે, કોંકણે ખાસ કરીને ખેતી કરવા માટે બલજાહાય ઉપયોગ કરાત, ને ઉપજ માટે ગાવડમ્ પાલાત, બલજે બેઠા ઘાટણે હોયાત ગાવડ઼े માણહાણે પૂરતા પ્રમાણમાં દૂધ આપાત તેવ કાયની, કતરેક ભેહડે કા બોકડે પાંલતેત,

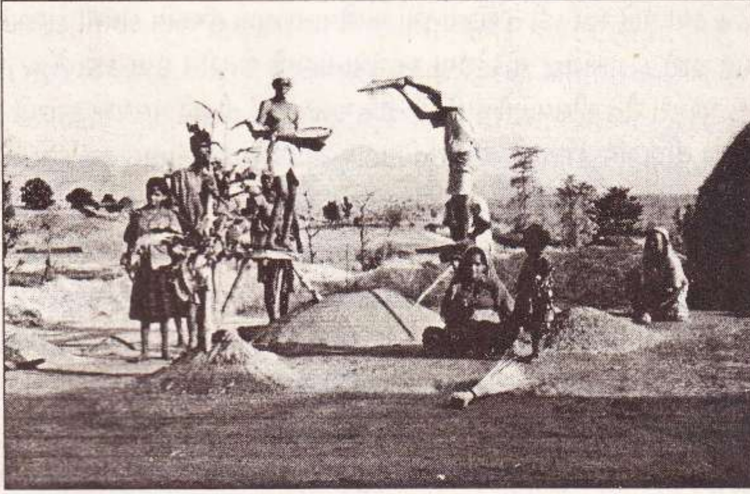
બલજાહાય ચારંને હારુ ઝાડચેમાં છોડવામાં આવાત તીયા પુઠી ઉનાલાણા દિહે વંજારેહો પોતાણે ગાવડે નેઇને ડાંગમાં ચારને હારુ આવાત, ઇયા ગાવડાહાણે ટોલામાં ઘણે બદ્દે બલજે હોયાત ચાર વાણે બદલામાં તીણુગણે ભીલ આગેવાનાહાણે રકમ ચુકવાત, મોટે ભાગે વાહડાણે આપી જાયાત, કોઇક વાર તે નોકેહારી બડાહારી કાપડ બાંધીને નાવાત તીયામાં હારે દાગીનેને મણી માટીના વાહણે ને મીઠા જેવી વસ્તુ નેઇને આ વાતને ડાંગી નાકાહારી તે વેપાર કરાત, કાતે લેવડ-દેવડ કરાત.

ડાંગણે નોકાણે ને બારણી દુનિયા વચ્ચે મારામારીણી સમસ્યા હોતની, ભીલ આજુબાજુણા બાર પ્રદેશણા આગેવાનાહા પાહેંથ, તીણહાંય ઇયા પ્રદેશમાં રવાણી તીણે પાહેં રક્ષણ કરવાણા પયહા વસુલ કરાવાત ને પયહા નિ આપાત તે તીયા પરદેશણે લૂટવાણી ધમકી તિણે પેહેં હોયુ જ, દા.ત ૧૮૨૦ણી શરૂવાતમાં વડોદરાણા ગાયકવાડણે અમલમાં રતને, ડાંગણા ઉત્તર તરફણો પ્રદેશ ઉપાર તીણહે ચઢાઇ કરવાણી શરૂઆત કરી દેદની, ગાયકવાડના સાહેબો એ તિણે આગાલણા બાપ દાદા વખાતણા સાલીયાણઅ્ મીલતીનઅ્ તી આપવાણઅ્ ના કય, દેહે એવ તીણે કવાણ હોત, શિલ્પતણે દાવો હોતો કા રૂપિયા ૧૫૨૦ જતરી ખંડણી ભીલ આગેવાંના હાય મીલવી જે જ તીની ગાયકવાડ ફકાત ૯૪૦ રૂપિયા આપણે રાજી હોતો ઇયા સંગડાથી આગાલ ૧૮૨૫માં ગાયકવાડે ભીલ નોકાહાય મારી નાખણે હારુ ડાંગમાં કતરક લશ્કાર મોકનીન, પણ ઇયામાં ગાયકવાડણે ભૂંડી રીતે હાર સહન કરવી પડી ને ઘણે માણહે મરી ગયે ને તીણહાય ડાંગમાંથી પાછ આવવ પડ્ય.

એવી બદ્દી વાત પેહત બ્રિટિશરોણે આગાલણી ડાંગણી ગુંચવાડાવાલી લેવડ-દેવડણી વાત ધ્યાન પેહે આવી, ઝાડચેમાં રનારા ડાંગી નોંક ઇયા વિસ્તારણા કુદરતીણ રક્ષણ કરવાવાલા હોતા, એવ કવાણઅ્ ઇને કઠણ હાસે, ફકાત ડાંગણા નોકાહા પૂરત જ એ ઝાડી પૂરતી હોતી. એવા મોટા વિસ્તારમાં પાથરાયનઅ્ જંગલ નોકે ક્યાર સાફ કરી નાખાત એવ નાકનીન કાયની. પોતાણે આવડત પરમાણે જીવન જીવવા માટે જ તે નોક ઇયે ઝાડચેણે ઉપયોગ કરતીના, પણ એ ડોગરા ઉપાર ઘરે બાંદીને રવાણ તીણાહાય બહુ ઉપયોગી હોત એવ નિશ્ચિત ગણાય, તીયાણે તીણહાથઅ્ થોડો ઘણો નાશ હોય જાતનો તી નિ જેવ હોતન. તીયાણી અસર સાવ મામુલી હોતની ને તીયાણે ઇયા વિસ્તારણા વાતાવરણણી થોડી ઘણી અસર હોતની બ્રીટીશર નોકણે આવતાણો હારી જ ઇયા બદાહામાં ઘણો જ મોટો ફેરફાર હોય ગો, તીયામાં ઝાડીને તીયામાં રનારે નોકાહાય (ઝાડચેવાલાહાય) ઇ બેહુંણે એક રીતે ખૂબ ઉપજ માટેણે ફકાત સાધન તરીકે ઉપયોગ હોણે મંડયો.

ઝાડચેમાં રનારા આદિવાસીણા નિયંત્રણો ઉપાર અંગ્રેજ વખાતણા સમયમાં હોવનો પજવાટ

૧૮૧૮માં અંગ્રેજ નોકોએ પેશ્વાણા રાજાઓ ઉપાર જીત મેલવી ડાંગણે આગાલણા વિસ્તારણા પરદેશ ઉપાર પોતાણે અધિકાર રાક્ષો, ખાનદેશણે જિલ્લો બનાવવામાં આવો ને તીનેણા કલેકટરણે ડાંગણી જવાબદારી આપવામાં આવી. ફકાત ખાનદેશણા ગામડાહા ઉપર અવાર નવાર ચઢી આવનારા ભીલ આગેવાનાહણે કાબુમાં રાખણે હારુ, અંગ્રેજ સૈન્યણી ટુકણીઓણે છેક ૧૮૩૦માં ડાંગમાં મોકુનવામાં આવી, ઇયા આગેવાનાણે અંગ્રેજી શાસન હેઠે, પણ પોતે સ્વતંત્ર શાસક ગણવામાં આવતીના ઇયા વખાત ડાંગ ઉપાર પ્રત્યક્ષ અમલ કરને કોઇ જ પ્રયત્ન કરવામાં આવનો કાયની. ૧૮૩૦ણી ચઢાઇ પુઠી કતરાક બ્રિટીશ સૈનિકોણે મેલેરિયાણો રોગ હોવનો, ઇયા ઉપારથી ઇયાં ડોગરાહ પેહેં ફકાત મારચથી મે મહિના પુરત જ ''આરોગ્ય'' (તંદુરસ્તી) માટે અનુકુલ દિહી હેરવાણા મિલાત ઇને રવામાટે નુકશાન ચોખ્ખ દેખાતન હોત, તીયા બદલામાં બ્રિટીશરનો કડે ઇને 'ભીલ આગેવાન'

ણે નામે ઓલખાતના સાહેબનોકણે મારફત એક જાતણો આડકતરી રીતે અમલ કરાવવાણ નક્કી કદન, ઓ 'ભીલ આગેવાન' ણે મુખઅય કામ ભીલનોકાહાય શાન્તી આપવાણીને તે પાછા થોડાઘણા આપડે કયના પ્રમાણે માનાત તેવા રાખવાણા હોતા.

'ભીલ આગેવાન' ભીલકાહાય હાર જીવન જીવવાની નેંકે જ ચઢાઇ કરવી શિકારને કાંદા હેરવાણાને ફીરતી ખેતી કરવાણી છોડીને એક ઠેકાણે કાયમણી ખેતી કરવાણી કિંમત આપીની એક 'ભીલ આગેવાન' ણે વાતમાં મય એવો (પોતાને માટે) નિયમ નેઇ નેદવા કા ભીલ નોકાહાય વસ્તીણે મિલતી વખાત તીણે ખેતી કેવી હોતીયા, તી જાતે જ જાયને તીણે ખેતી વ્યવસ્થિતને શાંતિથી કુદરતનો ધંદો નેણે હારુ તીણે પેહંથો પ્રેમથીને શાંતિથી હમજાવીને સહકાર આપવાણી મેનાત કદીયા. ૧૮૪૩માં ખાનદેશણા સાહેબોએ વેપારી નોકણે ડાંગમાં આવીને સારી રીતે ખેતી કરવામાં આવે, તીયા હાર ભીલ નોકાહાય લોન આપીને હિંમત આપવાણો પ્રયત્ન કદનો, ઇયામાં જો હેતુ હોતો તો ઝાડી હાચુવવાણી નિ તેં હેં જ સાફ કરવાનો હોતો.

તીણે ઇચ્છા ઉપાર છોડવામાં આવતીન, 'ભીલ આગેવાન' ને ખાનદેશણા સાહેબોએ ભીલ નોકાહા હારી કતરાકે ખોટી રીતે સબંધ, બદુલવાણો ટાઇમ નાટક કરીને વદારવાણો પ્રયત્ન કાયની કરતીન, આનંદથી ચાલુ રાખવાણો રાક્ષો. ડાંગમાં વદારે જાતે પોતે પોતાણે હરત કે દબાણ આવતા બ્રિટિશ નોકાહાણે લશ્કર વલથઅ્ જીયાણે લડાઇણી હોડી બનાવવાણે હારી જાતણા હાગણી જરૂલ હોતી. ૧૯મી સદીણે શરવાતણા વરાહ દરમ્યાન, નૌકા દલણે ઇ નાકડ મલબારણા કિનારાણા ઝાડયેમાંથી જડચ પણ વદારે પરમાણમાં કાપવાણે કારણે ૧૮૩૦ણી આસપાસ ઇનેણો માલ ઘટી ગો. તેંહ, તેંહ, તીણે નજાર દક્ષિણ ગુજરાતણે જંગલાહ વલે વલી, શરવાતમાં તીણહે ભીલ આગેવાનો હારી જંગલ કાપવાણા કરાર (વાતાઘાટ) કરને તીને રનારા વેપારીઓ પાહેંથી નાકડે વેચાતે નેંદે પણ એવ ધ્યાનમાં આવણે મંડયકા એ કીમાત વધારે પડતીયા ને તીયાથ ૧૮૪૩માં મુંબઇ સરકારે નાકડે જાતે નેવાણો નિર્ણય નેદો. જંગલણો બદે નાકડાહા પેંહે રચનો તીણે અધિકાર (અંગ્રેજોને) હપવાણા કરારણે કાગલાહા ઉપાર સય કરને આગેવાના હાય ભાગ પાડવામાં આવા, ઇયા બદલામાં તીણહાંય બહું જ ઓછી એવી વરાહણી રકમ ચુકુવવામાં આવતીની.

આપડે કે કેવા પાહે સય કદી તે શરૂવાતમાં આગેવાના હાણે હમજાય કાયની ડાંગમાં એક એવી જોરદાર નોકાહાણી વાત હાશે કા, અંગ્રેજ નોકેહેઇયા આગેવાનાહાણે છેતરીને ઇયા કારાણે જ આપડે જંગલાહાય વાપુરવાણો હક પૂરેપૂરી રીતે મીલવાણો હાસે, ઇં ની હમજાય તેં હેં તીણહે વલથઅ્ કરારણે કાગલે કદે, તીયાણે હાચો અર્થ જીયાર તીણહાંય હમજાયો તીયાર તીણહાય ઓ કરાર રદ બાતાલ કરવાણો ને પલી નેદની રકમ, પાછી આપી દેવાણો પ્રયત્ન કદો વાસુર્ણાણો આગેવાન આનંદ રાવણે જ વાતમાં ''આજ હુદી તે (આમારે જંગલ ઉપારના અધિકારણે) આમાહાણે કોઇપણ વખાત ખોટી હેરાન ગતી હોવી નાથ, મોગલ નોકણે સમયમાં, પેશ્વાઓણે સમયમાં અને આજ હુદીણા અંગ્રેજોણા વખાતમાં શાશન) અંગ્રેજ નોકે હે ડાંગમાં મોકનીના પેલા ઝાડે વાડવાવાલાણે ઇયા આગેવાન હે રોકવાણો ભાગ ભજવીનો, આગાલણી લડાઇ અટકાવણે ભીલ આગેવાનહે વરાણી ભાડાણી રકમ થોડી ઘણી વદારી, પણ તીયા હારી જ ડાંગણે ઇમારતી નાકડાહેણ ઝાડે રોપવાણો, મોટે કરવાણે ને વાડવાણે એ બદી બાબતમાં અંગ્રેજોણે માટે પુરેપુરુ ને બદી જ રીતણી ઇચ્છા રાખવામાં આવી. ઇયામાંથી ફકાત આગેવાનણા જ પોતાણે જાતણા વાપુરવા પૂરતે જ નાકડે વાડી નેવાણી વાત કરવામાં આવતી. (પરવાનગી આપીની) ઇયા પેલઅ્ સરકાર વેરો નેવાણે નાકે ઉબે કદને ઝાડચેમાંથી બાર જાતન નાકડ ને બીજી વસ્તુ ઉપાર વેરો વસુલ કરવામાં આવતીનો હોતો, સરકારે ડાંગણી જમીન સાફ કરને હારુ ને તીને ખેતી કરને છુટ હોતી, નાકડા હાણે વેચાણણી વ્યવસ્થા માટે રસ્તા હુદારવાણી સરકારણે છુટ હોતી. ઇ કરારનામ સરકાર છ મહિના માટે છુટ આપીને રદ કરતીન, ફકાત આગેવાના હાણે તે છુટ કાયની હોતી ૧૬ વરાહ પુઠી સરકાર પોતાણે યોગ્ય નાગે તે શરતે નવે કરારણે કાગલે કરી હકતીને, આગેવાને હે સરકારી નાકડે દલાલા હે પૂરેપૂરો સહકાર આપવાણો હોત જો તીને રતે હોયાત તીણે નોકાહા પેં હેથી નાકડે વાડવામાં આવાત તે દલાલો તરફથી તીણહાય તે તે ટાઇમણા દર પરમાણે મેનતાણ આપવાણ હોતન.

જુદા જુદા આગેવાનાહાય સય કરાવી ભાગ પાડવામાં આવના ઇ કરારણે કાગલે એક તરફી હોતે ઇ યાણે બદલામાં મીલવાણી કિંમત નાકડાહાણી કિંમતણી તફાવતમાં બહું ઓછી હોતાની એક સાહેબે ઇયા પેહે ફરીયાદ કદની કા ઇ કરારણે કાગલે તી લડાઇ કરાવાત તેવે ને માલિક નોકાહા પેંહેથ હમજાવીને વચ્ચેણો રસ્તો કરીને સાવ ઓછી કિંમતે મેલુવવામાં આવીતીને. વચ્ચેણો ઇ નવે કરારણ કાગલાહા પ્રમાણે આગેવાનો એ પોતાણે ઉપયોગ માટે ઝાડચેમાંથી નાકડે નાવવાણે છુટ હોતની પણ ડાંગમાં રયાત તીણે હક્ક બાબતમાં કોઇપણ સગવડ આપવામાં આવતીની કાયની. આગેવાનાહાય ખેતાહાય વેરો નેવાણી છુટ હોતી પણ તી ઇયા કારણે, તીણે રકમ ખુબ ઓછી હોતી ને આ વેરો જમા કરાવવાણો ઇ અંગ્રેજ નોકાહાણે ખબ મહત્વણ નાગતીન, કરારણે કાગલાહાય મુદત જો હોળ વરહણી હોય તો પણ ઇયે મુદતણે કાંય અર્થ ની મીલે, કારણ કા નવો કરાર આપડાહાય જો જે તેવી શરતણો પ્રમાણે કરવાણો પુરેપુરો અધિકાર અંગ્રેજ નોકહે પોતાણે પાહેં જ રાખીના. ભવિષ્યમાં ગમે તીયાર ઇ કરારણે કાગલે રદ કરવાણી કોઇપણ હક ભીલો પાહેં કાયની હોતી તો અધિકાર પુરેપુરો એકમાત્ર સરકાર પાહેં જ હોતો.

ઇયા પુઠીણા વખાતમાં ડાંગમાં જંગલણા સાહેબ નોકણી સત્તા ધીરે ધીરે ભીલ આગેવાનોણી સત્તાણે પાછાલ પાડતે ગયે, ભીલ આગેવાનો કરતા તદ્દન ઉંદઅ્ જંગલખાતાણા સાહેબો ઇ કાલ કાલજીપૂર્વકણ (ઉછેરવાણ) મોટે કરવાણે ઉપયોગમાં આવે તેવે ઉછેરવાણે મોટે કરવાણે ઉપાર ભાર મુકવામાં આવનો. જંગલ વલે તી બે જુદી જુદી નજરથી ('સંસાધન') હેરતીને એક તી બદે જંગલ તરફ એક માલ મિલ્કત (Property)

તરીકે હેરતીને. આગેવાનો વગાર તે હાચુવતીના, ને જ્યાંથી આવક મેલુવવાણી તો તીણે અધિકાર હોતો, વખાત વખાતણા તીણે હિસાબમાં ઝાડીણે વ્યવસ્થાણો (આગેવાનોણે આપીની ભાડાની રકમ હારી) ખરાચ નાખવામાં આવે, જી નાકડે વેચાણ તેડે જ ઝાડે વાડવાણી પરવાનગી વેચાણથી આવની રકમ હામે દેખાડવામાં આવીયા, જ્યાર પણ કાંઇ ખોટ દેખાય આવે (તી કોઇકવાર બને) તીયાર તીયાર ડાંગી નોકાણે રાખવાણે લાયક જ કાયની હાત, એવી બુમ પડે એં હે એકંદરે હેરતા, અંગ્રેજોએ જે ''મૂંડી'' રોકીની હોતી તે ભરપૂર નફો મેલવી આપતીની, એવ ઇ કમાણીણે સાધનાહાય, સ્થાનિક રવાવાલા હાય થી ''રક્ષણ કરવાણ'' ઇ જંગલખાતા વાલાહાણી ફરજ હોતની, એક સાહેબણે સુચના મુજબ ડાંગ ઇ એક રીતે રાષ્ટ્રણી સંપત્તિ હોતની ને તેલાવી નજર કાયની હોતની, નોકાહણે હાથે ઝાડાહાણે નાશ ભવિષ્યમાં ઇ ઝાડે ઘટી ની જાત ઇયા માટેણા રસ્તા હેરવા ઇ રાજ કરતા સાહેબ નોકમી ફરજ ગણાતીયા, એક સાહેબે જંગલણી સરખામણી એક પ્રકારણી મૂંડી હારી કદની. જીયામાંથી સમાજણે વ્યાજ મીલે, ને જીયાહાય તીયામાંથી તીને રચને નોકાહણે વલથીજ ઉબઅ્ કરવામાં આવે,........જે, દરોડો પાડવામાં આવે તીયાથી નુકશાન હોય ને તીયાથી વ્યાજ મેલુવવાણા અગર બને જો ધંધાણ શિક્ષણ મીલવાથી જંગલણા સાહેબ નોકાણણે ધ્યાનમાં આવતા, જી તીયાણે માટે મોટી ચિંતાણો વિષય બની જાતોવા.

ઇયા પ્રકારની નજર ડાંગ નોકાહા માટે.....તીણે માટે જંગલ ઇ તીણે જીવનણો જ એક ભાગ હોતો. તીણે ઘરે હોતને તદ્દન સામાન્ય કિમંતે નાકડે હાકડે હોતે, બીજી વલે સાહેબ જંગલણે ''નૈસર્ગિક સંપત્તિ'' તરીકે હેરતીનો જીયાણે રક્ષણ કરવાણ ઇ સરકારણે કર્તવ્ય હોતનઅ્ કુદરતણી હાકાલમાં જંગલ ઇ ઘણ જ મહત્ત્વણ સ્થાન ગણાય, એવ નિસર્ગવાદી નોકેહે બહું પેલાથી ઓલખીન હોત. ત્યારે જીયારે જંગલણો નાશ હોતનો તીયાર પુઠી વરહાત ઓછો પડતીનો કા ખાયડે હુખાઇ ગયે ને ભારે વરસાદ હોતા ખુબ પુર આવતીનઅ્. તી માટે ત્રણે ધોયને નેઇ જાતન ઇ બદઅ્ પેએલથઅ્ કાલથી નખવા વાલહે નખ્શહંકા, ૧૮મી સદીણા છેડે ને તી ૧૧મી સદીણા શરવાતમાં ઇયે વાતણે વૈજ્ઞાનિક નોકાહણે આધાર મીલીયો, એવ દેખાય આવકા, ઝાડે વરસાદ નાવાત, પાણી રોકી રાખાત, પૂરણે અટકાવે ને પાણી જમીનમાં ઉંડે હુદી પૂગાડવામાં ને ઝરાહણે રૂપમાં મેલુવણે હારુ મદદ કરાત, તેં હેં જ દુકાલમાં નોકાહણે કંદમૂળ કા ફલ હારુ ઝાડચેમાં આધાર મીલે, ભૂખે ડોબાહાંય દુખાયનઅ્ ઘાહ (ઘાસ) ને પાતરા ચારને નાવી હખાય.

નાકડે હાકડે તેં હે જ અનાજ પાકુવણે ને કર મારફતે મૈસુલમાં આવક મેલવી આપતી એ જમીન માટે નોકાહણે સામ્રાજ્યવાદી ગરજ માટે, તીયા હામે જંગલ રક્ષણણી એ બુમ મૂલે જ નબલી સાબીત હોવી પણ ઇયા બાબતણા સાહેબણી (ભૂમિકા) ફરજ મહત્ત્વણીને સમર્થણી હોતી, તીયાથી તીયામાં સરકારે ધ્યાન આપીને ૧૯મી સદીણા ઉતરાર્ધમાં રક્ષણ પામીને જંગલે તીયાર કરને કતરેક જંગલેણે રક્ષણ કદન હા.

ઇયા સાહેબણે રક્ષણ કરવાણી નજાર મુલમાં જ ખરેખર દોષવાલી હોતની તીયાણે એવો ચોક્કસ વિશ્વાસ હોતો કા જંગલખાતાવાલા સાહેબ લોક મારફત દંડણે રસ્તો રાખીને ચાનુવતીને જંગલ વાચાવણે તીયાણે એવો વિશ્વાસ હોતો કા કાઇજ ની કરતા કુદરતી સંપત્તિણો મશ્કરી હોઇ ડોનાલ્ટ વોસ્ટરણે કયાં પ્રમાણે એવી ભાવના કા સુદારવાદીણી પ્રોટેસ્ટેટ તેહે જ તીયા પેલાણી વિકટોરિયન સમાજમાં એક નિર્ણાયક ભૂમિકા બનતીયા તેયે પોતાણે હેરાણા બાગબગીચાઓ વિશેણો પ્રેમ માર્ગ જે રાત્રે ત્યારા હાથમાં હોતે ભગાત સવાલણે પટ પેહે નિસર્ગતામાં અંગભૂત સુસુત્રતા હોય એવા મુરખાઇની કલ્પનાથી કરવાણી તે તીયાથી નિસર્ગણે વસ કરી પોતાણે

તાબેલ રાખવાઓ સાહેબણે કરતાવ્ય બનતહ.

ઇયા હારી જ નિસર્ગણી પાહે રચના માણહાણે દગાવાલો તરીકે હેરવામાં આવો એવ માનવામાં આવે કા સખત મેનાત પ્રયત્ન ને પરિશ્રમમાંથી સંસ્કૃતિણો વિકાસ હોઇ શકે તિયા સિવાય માણહાય જંગલી દસામાં દુ:ખી હોતો રચો બદા સાધનણો દુર ઉપયોગ કરી પોતાણે વાતાવરણને મોટઅ્ નુકશાન ઉબ કરતોવા. વિક્ટોરિયન સમાજણી નજારે એવઅ્ જંગલી એ એક નુકશાન હોતાહ જી દેખાય તી જ ઉખડી નાખવા જો જે. જંગલ ખાતાણા સાહેબણે એહે નાગેકા ઝાયળેમાં વચમાં વહનારો 'આદિમ' (આદિવાસી) માણહાય રક્ષણ કરણે માટે તીયે તિયા ઉપાર નજર રાખવી જો જે. ઇયા પ્રમાણે ઝાયડેમાં રનારાહાણે હારી તીયાણો સંબંધ સહકાર રાખીને રવાણ બદલ વિરોધ ભાષણે રીતે રચાત ઇ જી બનીય તી જંગલ સંરક્ષણ ન કામ ઘરસણવાલઅ (લડાઇ) વાલઅ્ બની જાય અને તીઇ પોતાણે રીતે ઘર્ષણ વદી ગનઅ્ હોય.

જંગલ સંરક્ષણ મી ૧૯મી સદીમાં યુરોપણા એક ધંધાણે રૂપમાં વિકાસ હોવવા. તીયા વિશે આજુ એક પ્રશ્ન હોતો કા ઇ જંગલ રક્ષણ ઘણા તેય શિકારી જ હોતા જેક બેસ્ટોલિના કવર મુજબ જમીન જંગલણી ઝાડણીન રક્ષણને શિકાર હાણે ચોક્કસ એક બિજાણે ઉપાર રચનો હા એક વખાત તે ઘણા જુવાનીયા ફકાત ઇયા કારણે જ જંગલણો ધંદો પસન કરતીના. જંગલ સંરક્ષણ ઇ ફકાત નાકડા રાખનારો કાયનટ પણ મોટો હણે આનંદ જોજતી શિકારણો ક્ષેય રાખવાણ હેત પણ પોતાણ કામ માનતીનો ભારતણા મોટા ભાગણા જંગલ સરક્ષક ઇ પસંદ કદના શિકરી ઓજ હોતા. તીણે નોકાહણે હારી ગળામાં આવવાણ એક કારણ બનતહ. દા.ત. ડાંગમાં વાગણો શિકાર તરીકેણી ઘણી નારાજી પસરાવ્યા કારણ કી વાગણે ઇને 'વાઘદેવ' તરીકેણ માન હાતહ

ઇયા પરકારણી મારવામાં સામેલ કરી હકાત નાથ. ડાંગી નોકે વદારેને વદારે પ્રયત્ન કરતેત હેવજ ઇયા જંગલમાં રનાહ મેહે શિકારણી બંદૂક રાખાત માટે તી નોકે જંગલી જનાવરાહાય ઉઠાળણે માટે મોટો વાગાળાત એવરવ છેતુરવાણુ કામ તીણહાય કાલ પસંદ કાયની હોતઅ્ કોઇક જગાયે તે તીના રનારા રાજાઓ ગામ નોકાહણે એવ કામ કરવાણ આપવામાં આવતહ તિયાણે આદિવાસીઓ પોતાણે પરદેશ છોડી નીકલી જાત, એક નજરે ઇ બદઅ્ વિરોદણ પરિણામ ગણાય. ૧૯મી સદીણા છેળે ડાંગમાં બહુ જ ઝગળા વચ્ચે હોવન જંગલણા સાહેબોયે ઇને રનારા પાહેથી જંગલ બચાવણે હારુ. હકીકતે પગલે ભરવાણે શરૂવાત કદની જંગલણા ભાડા પટ્ટીણા પેલા પચાસ વરહ હુદી ડાંગી નોકહાણે હકીકત રીતે તીણહે દૈનિક જીવન ઉપાર અંકુશ નામ માત્ર હોવઅ્ કારણ કા કોઇ પણ સાહેબનો કાયમણો વસવાટ ડાંગમાં કરતીનો કાયંની. ઇયા વિસ્તારમાં હારી રીતે આવણે હારુ રસ્તા હો પેહે કાયની હોતા.

ઇયા વખાતમાં વાણ બાદણે હારુ હાગણે નાકળાણે ઊબી હોવની માંગણી તીયા કરતા કતરો મોટો રેલવે સ્લીપર્સ ભાગણી માગણે પ્રાછાલ પાળી હકાતા. શરૂઆતણા વખાતમાં નવી માંગણી ભાગણી જોજતો માલ હરખી રીતેને ઓછો મુશ્કેલી વાલા તાલુકાને જિલ્લામાં તેહે જ ધરમપુરણે વાંહદા ઇયે સંસ્થાણા ઉવણા (જંગલમાંથી) કરવામાં આવતીન. પણ ૧૮૫૭ણી આજુબાજુણે જંગલણે દેખાવ જેવે નાગ્યા કરતીન ને નાકળાહણા વેપારીઓ ડાંગણા જંગલમાં દાખલ હોણે માંગણી કરણે મડયા. પટ્ટીણા કરાર કદા પૂઠી ઇને જંગલણી કાયમણી નાકડાણે ભાડા ખરીદીને વેચાણ પુરેપુરા હોણે મંડીય. અંગ્રેજણા તાબામાંને મેદાનણા વિસ્તારણા ખેડૂતો પાહેથી મજૂરી કરવી નેયને ચાનતીના ૧૮૬૦માં તીને ગ્રેટ-ઇન્ડીયન પેનિન્સુલા રેલવે હારુ સ્લીપર્સ ઓરવાણો કોન્ટ્રાક ખાનગી વિપારીણે આપવાણો ઉપાય કરી હોયરો. કોન્ટ્રાક્ટરે પોતાણે નાક નાવણે રસ્તા બનાવ્યા. પણ ૧૮૬૯ અંગ્રેજોહે પાછી એકવાર વ્યવસ્થા બદલીને હારા જંગલણા વિસ્તારમાંથી નાકડે વાડવાણોને વેપાર કરવાણો તીયે જાતજાતણો ધંદાણી મુદતણી પરવાનગી નાકડાણા દલાલણે હરાજીથી આપવામાં આવીત. ઇયા કોન્ટ્રાક્ટમાં વાડવાણે નાકડાહાય ભાવને નાકડે વવાણો ભાવ નક્કી કરવામાં આવતીનો ઇયા પાછાલણી યોજના એવી હોતી કા જંગલણો સાહેબ ઝાડે વાડવા જેવે હોયાત તીયાણે ગણતરી કરતીના નિશાણી કરતીના પૂઠી તી ઝાડે કોન્ટ્રાક્ટસ માણહે ભાડેથી નાવીને ઝાડે વાડાવતીના ઇ બદ્દે વાડીને નાકડે ગામણે હદ પેં હેં જંગલખાતાણી ઓફિસ હોય તીને નાવીને હરાજી કરી વેચતીના. તીને તીયાણે ગણતરી કરીને કિંમત કાઢીને (ડાંગની બહાર ડેપો બનાવીને) તીયા ઉપાર સિક્કા મારવામાં આવાત, તીયા પૂઠી વેપારી નોક માલ ઉઠાવી જાત, કિંમત ચુકવીને એવી રીતે નેદને નાકડાહણે જુદા જુદા નાકડાહાણે જાતવારી પ્રમાણે ભાવ નખી નક્કી કદની રકમ કોન્ટ્રાક્ટરે સરકારણે ચુકુવવાણી હોતીયા, ઇયા કોન્ટ્રાક્ટરણી વ્યવસ્થા માટે અંગ્રેજ સરકારે ડાંગણે વચ્ચેથી જાવાણો એક નવો રસ્તો બનાવ્યો, જીયાથી એવા વિસ્તારમાંથી માલ પુગાડવાણ હાર પડે જીને આજ હુદી નાકડે કાપાયને કાયની, નાકડાહાણે વેપારણ પ્રમાણ ૧૮૭૦માં ઘણ જ વદીન હોત.

તીયા પુછી જંગલણા જંગલવાસીઓ પેં હેં થ રક્ષણ કરવાણી બાબતમાં જંગલખાતાણા સાહેબનોક વધારે ને વધારે કડક બનતા ગયા, ઝાડાહાણે નાશણો પૂરેપૂરો દોષ ખોટી રીતે સરકારી નાકડે વાડલ્લાણી વ્યવસ્થા ડાંગી નોકાહા ઉપાર નાખવામાં આવો, ખાસ કરીને દર વરહે ઝાડચેમાણ ઉંચ ઘાહ (ઘાસ) હલ ગાવવાણી પ્રથા હોતની તીયાથી વદારે બદનામ હોવે, જીયાથી એવ પરિણામ મીલ્ય કા ઘાહમાં રતને જંગલી જાનવરાહણે શિકાર

તેંહે જ પ્રવાસીઓણે હીરવા ફીરવામાં વદારે નડતરરૂપ બનતીને, ઇયે પદ્ધતિ નવા ફુટના રોપા આગાલથી જ બલી જાયાત તીયાથી ઝાડચેણે ઝઆડે મોટે કરવાણ અટકીગઅ્ મોટે ઝાડાહણે પણ નુકશાન હોતન તીયાથી તી બદે ઝાડે વાંકે ચુકે હોય જાત. તી નાકડાણી કિંમત વગારણ બલતણ વાલ નાકડ બની જાય એવી ઇણે ફરિયાદ હોતની. ડાલખે વાડી જાવાણી (slash and Burn) પદ્ધતિએ એવી જ રીતે રાબ ને કુમરીણી પદ્ધતિથી ખેતીણે માટે ઝાડાહાય ડાલ ડાલખે વાડવાઇ ઝાડાહાય નુકશાન કારક ગણવામાં આવહું. ભીલનોકાહા ઉપાર ઉંચી જાતણા ઝાડચેણા મોટા મોટા ઝાડાહાય પેલ જ સાફ કરવાણે ને પૂઠી હલગાવવાણો આરોપ આવતોવા. તે બદા જે કાંઇ થોડો ઘણો પાક તીયા પટ્ટામાંથી નેતને, તે ઝાડચેણા સાહેબોણે મતે વાડવામાં આવતે નાનડામાં નાનડા હાય ઝાડાણી કિંમતણે કાપની હોતે તિયાથી ઝાડાહા ઉપારણી કામગીરીણી સરકારણી અંકુશ કરીને અટકાવવાણો ઉપાય કરતેત.

મુંબાઇ વન વિભાગણા સાહેબો પાહેંથી ૧૮૭૦ પૂઠી આગાલ એવી માંગણી વદને મંડીકા ડાંગણે જંગલણી વ્યવસ્થા મુંબાઇ વિસ્તારણા ચાલુ પદ્ધતિ પ્રમાણે હોય, ૧૮૬૫ણા જંગલણા કાયદાથી રક્ષણ પામીનો વિસ્તાર જંગલ વિસ્તાર નક્કી કરવામાં આવો, જીયામાં કોઇપણ જાતણી ખેતી કરવાણી મનાઇ કરવાણી સત્તા સરકાર પાહેં હોતી, ઈ રક્ષણ પામીના જંગલ ઉપાર સરકારણો પૂરેપૂરો માલિકીણો હક્ક રવાણો જ હોતો. ૧૮૭૮ણો ઇયા જંગલણા કાયદાથી ઓ નિયમ વદારે પડતો કડક બનાવવામાં આવો, તીયા પ્રમાણે ઝાડચેમાં રનારા જે ખેડૂત હોતા તીણેહ ઇયા ઝાડહા ઉપાર કોઇ જ અધિકાર કાંયની હોતનો તીણેહ જંગલણો ઉપયોગ ઇ બદ બહુ બહુ તે સરકારે આપીની વદારે પડતી સવલત હોતની. ઇયાજ વખાતમાં મુંબાઇ વિસ્તારણા બદાજ જંગલણી ગણતરી કરીને તીયા વખાતે વહતા નોકાહા માટે ણે વધારે પડતી સગવડણી હોતની, તીયાણે ઇયાદી બનાવવામાં આવી એક રીતે તીણે ઇયા બદાહણે આગાલથા ચાનતા આવના અધિકાર પુરા (બંધ) કરવામાં આવા, ને જંગણા કાયદા મુજબ ખરી રીતે રક્ષણવાલો બનતો વિસ્તાર દેખાડવાણી હદણે થાંભલો (Boundary-posts) ઉભો કરવામાં આવો, ઇયા જંગલ વિસ્તારણી ગણતરી આજ હુદીમાં હોવી નાથ, પણ ભવિષ્યમાં જી રક્ષણવાલો વિસ્તાર બનાવવાણી ઇચ્છા હોતની તીયાણે રક્ષણવાલો (Protected) વિસ્તાર તરીકે દેખાડવામાં આવવા.

ડાંગમાં જંગલણા સાહેબોએ ડાંગણી પણ ઇયેજ રીતે ગણતરી હોય રક્ષણ વગરનો ને રક્ષણવાલો વિસ્તાર અલગ પાડવામાં આવે એવી માંગણી ધરીયા પણ ઇયામાં અડચણ એવી હોતની કા કાયદા પ્રમાણે ડાંગ પણ ભીલ આગેવાનાહાણે તાબામાં હોતના ને મુંબાઇ સરકારણા કાયદા તીને લાગુ પડતીના કાયની, તીયાથી એ બે જંગલણા કાયદાણો અમલ તીને આપોઆપ લાગુ હોય હકતોનો કાયની.

૧૮૭૮માં ઇયા વિષયણી તપાસ માટે એક મુંબાઇ સરકાર મારફાત નિમણૂંક કરવામાં આવતીની જીયામાં જંગલને બીજા સાહેબ નોકાહણો સમાવેશ હોતો, ઇ પેર સમિતિણા હેવાલમાં કિંમતી નાકડાણો પૂરવઠો ભવિષ્યમાં પણ ચાલુ રાખણે હારુ.....ને.....કારણ હા ભાગ બીજે ઠેકાણે જાતરવાથી તે ખેતી કરવાથી તીયાથી નાશ હોનારે જંગલાહાણે રોકવા પડાત, કોઇપણ કિંમતે આપવાણ જરૂર હોવાણ....કરવામાં આવન એવી ભલામણ કરવામાં આવીયા કા કાયમણી ખેતી માટે ઉપયોગમાં આવી, પાણ્યાય સખત પૂરવઠો આપવાણો પાણીનો.......જમીન ઉપારુ જ ખેતી કરવામાં આવે એવી જમીન ઉપાર કાયમણી વસ્તી કરી બાકીણા ડાંગણે જંગલણે રક્ષણવાલ કરવ જીને ડોબે ચારવાણો ભાગ છુટો હોય પણ ખેતી કરી હખાય ની ૧૮૭૯માં મુંબાઇ સરકારે એવી ભલામણ માન્ય કદની, ને ડાંગણે આશરે અડધો વિસ્તાર રક્ષણવાલ જંગલ કરવામાં આવોત.

તત્ત્વત : ઇ રક્ષણ વગરણ માન્ય હોય છતાં પણ તીયાણે દેખીતી રીતે અમલ કરાવણે હારુ દહ વરહા કરતાહો પણ વદારે વખાત જાતો રહયો, કતરીક એવી યાંત્રિક અડચણો કારણભૂત બનીયા, કારણ કા ડાંગણો પૂરેપૂરો સર્વે કોઇવાર હોવો નાથ પણ તીયાથી પણ મુખ્ય એટલે કા ભીલ આગેવાનાહાય ઇયા કાયદો માટે પૂરેપૂરો વિરોધ કદનો જોરદાર વિરોધ કદનો, તીણ હે એવો દાવો કદનો કા ભાડાપટ્ટીણા કરાર બાબતમાં કોઇપણ રીતે અંગ્રેજ નોકરે ખેતી અમુક ભાગમાં જ... કરવાણો અધિકાર...યુગતીનો કાપની, એ આગેવાના હા બીજી ડાંગી પ્રજા ઉપાર સત્તાણી રીતે મૂલ ખેતી પેં હેં કીડઅ્ ખેતી કરત હં, ઇ નક્કી કરવાણો અધિકાર ઉપાર આધાર હોતનો, તેં હેં જ તીણે પોતાણે જંગલમાં પોતાણી મરજી પરમાણે વર્તન કરતા રવાણ, તેં હેં જ જંગલ વાપુરવાણો અધિકાર તીણે માટે ખુબ મહત્ત્વણો હોતો, જુદા જુદા વિસ્તારમાં...હોય રવાણી કલ્પના જ ભીલ આગેવાનાહાય સંતાપ આપનારી હોતની, પાછાલણે ઘણા વરાહમાં તીણહે સામાન્ય વિસ્તારાહામાં જંગલ ખાતાણે સાહેબોણે વદીના જુલામણો જવાબ આપવા પડીના. ને એકવાર ઇ જંગલે રક્ષણ વગરણે બન્યે, એટલે ઓ ત્રાસ વધારે હોવાણો તીણહાય પાકી ખબાર હોતની, ઇને અંગ્રેજોએ કરાર બાબતમાં ભાડા પટ્ટાણી રકામ વદારવાણી પૂરી તૈયારી કદની અંગ્રેજો હો વલથી ખુબ દબાણ આવનઅ્ પૂઠી છેવટે ૧૮૮૯માં આગેવાનોએ ઇયા રક્ષણ વગરણી એ રીતે માન્યતા આપીની કા ખેતી માટે જમીન રાખવામાં આવી ને રક્ષણ વગરના જંગલણો બારનો ઝાડચે વેપારણો આપલે માટે કાપની. તે હું ખેતી કા ઘરાણે ઉપયોગ માટે વાપુરવામાં આવી. ઇ યે ઇચ્છાણે કારણે ડાંગના અરદા જંગલણે રક્ષણ વગરણા કરાર પેં હેં સય કદની.

ઇયા હારુ સર્વેક્ષણ ૧૮૯૧ને ૯૨માં પાર પાડવામાં આવત, એં હેં આગેવાનહે શક્ય બને તતરી જમીન રક્ષણ વગરણી બાર રહ્ય તીયા માટે.......પ્રયત્ન કદના, છેવટે ઘણી વાતચીત પૂઠી ૩૪ ટકા જમીન રક્ષણ વગરની જાહેર કરવામાં આવની.

પણ અતરી જમીન ગુમાવવાણી ઇ આગેવાનાહાય માટે ક્રોધ નાવનારી હોતની, તીણહે ખેડૂતોણે રક્ષણ વગરણી સીવાયણી રક્ષણ વગરની જમીન ઉપારુ જ ખેતી કરવાણો ઉધ્ધડ કિંમત આંપની, તીયા હારી જ જંગલણી......આવી એં હેં કરવાણી તીણહે...... બાંદજે, નાશ હોય જાય એવી આગ જંગલમાં લગાડવામાં આવની, ને ઝાડે પણ મોટા પ્રમાણમાં વાડવામાં આવને, ભયંકર રીતે માનીની ઇયે ધમાલમાં ૧૮૯૯થી ૧૯૦૨ણા ગાલામાં દુકાલને મરણણાતાંડવે હદ હોવની એં હેં ભૂખે અસંતોષવાલો હણે વિચારમાંથી લૂટફાટ મોટા પ્રમાણમાં ઉછલીની, છેવટે ખબ કડક કાર્યવાહી પૂઠી ૧૯૦૩માં એ બદી પરિસ્થિતિ શાંત હોવની.

૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૦૩ણા દિહી ડાંગણા હકણી જવાબદારી ખાનદેશણા સાહેબો પાહેંથી નેઇને મુંબઇ વનવિભાગણે આપવામાં આવી. ઇયા પેલા ભીલ આગેવાના હણી સત્તા.....તે સુરતણા વિભાગીય વન અધિકારી સાહેબોણે મદદથી પોલિટીકલ એજન્ટણા હાથમાં ગય, જેં હે બારે ગુન્હો નાગે બધી જ રીતણા ન્યાયણા અધિકાર આપવામાં આવના હોતા.

ઇયા પદ પાહેં નિમણુંક પામીને ૧૯૦૩ થી ૧૯૧૦ હુદી ઇ પદ સંભાળનારા ઇ.એમ. ઓજસણે ઇયા વિસ્તારણે કેન્દ્ર સ્થાને પેલા.....વિસ્તારણા એક......આહવા જી મુખ્ય શાસકણા મથક ઉબ કદનને બદી રીતણે શાસન માટે મકાને બાંદીને પુર શાસનણ મથક બની ગન, તીયા શાસન માટે વ્યવસ્થા તીને ઉબી કદની આજે હોજસણે એવા કે કતરાક પટ્ટાઓ જીને ખેતીમાં રોપવામાં કાયની આવત, તીયા વિસ્તારણે ''રક્ષિત

વિસ્તાર તરીકે જાહેર કદનો ઇયા પ્રમાણે હવે અનામત કા રક્ષણ વગરણો, કા રક્ષણવાલો ખુલ્લા એવા તીન જંગલણા ભાગ તૈયાર હોવા ઇ....જુદા જ ટાઇમ હુદી ઝાડે વાડવા પેં હેં બંદન રાખવા બરાબર જ હોતનઅ્, જંગલણી જમીન બાલવાણી પ્રથા બંદ કરવાણી પ્રયત્ન શરૂ કરવામાં આવનો, આગેવાન ને તીયાણે પ્રજાણે એવ હલગાવી નીંદિવાણ હમજાવવાણ તીણે પ્રયત્ન કદના, તેં હેં જ આવીને ઇયાય રોકનારણે રોકડ ઇનામને પાગડી આપીની, સન્માન કરવાણી શરૂઆત કદની. ઝાડચેમાં ઠેક ઠેકાણે નાના-મોટા પટ્ટા હલગાવી દેવામાં આવત, મોટી આગ રોકણે અટકાવનારા તૈયાર કદા (Firebraks) હોવા. એવા ને એવા અનેક પ્રયત્નોણ પરિણામ ૧૯૦૫-૦૬માં જીને ૯૩ ટકા જંગલ હલગાવવામાં આવન તીને તીયા પુછીના વરાહમાં ફકાત ૧૭ટકા જંગલ બાલીન, ઇં એક મહત્ત્વણ વલણ બન્યં કારણ કા ઇયા પુઠી જંગલ બાલવાણ પ્રમાણ ખબ જ ઓછ હોય ગ, બલત જંગલ હાચુવનારાહણે દવ ગાડ કા જાગલીયા કથામાં આવતીના.

ઉપારણો દેખાય ઇયા પશણી પાછાલ ભીલાહણે હોજસણા ધોરણ અંગે અસંતોષ હોતો, તીયાણે જ નજર પ્રમાણે પૂરેપૂર જંગલ ઇં તીયાણે પોતાણે હોતન તો કોઇપણ રીતે તીયાય વાપુરવાંણો અધિકાર હોતનો, સ્થિર ખેતીને સ્થિર વસ્તી તેં હેં જ જંગલણો પ્રવેશને વાપુરવા પેં હેં નિર્બંધ રીતણી બાબતમાં નારાજી ને અનિવાર્ય રીતે તીણે વન સાહેબોને પોલીસાહા હારી ઘર્ષણ ચાનત! મિલ્કતણે સાદાન હાથમાંથી જાવાથી તીયામાંથી કતરાક ગામણા ખેડૂતો વલથઅ્ ધાક ધમકીથી અનાજ પાણી મેલુવવાણી શરૂવાત કદની. ઇયામાંથી ગામ નોકેહે પોલીસ નોકણો આધાર ને દનોને ઓ સંઘર્ષ વદતોગો, ઇયામાંથી જ ૧૯૦૭ થી ૧૯૧૪ દરમ્યાન તીન ભીલ હોવના ૧૯૦૭ણા સપ્ટેમ્બરમાં કતરાક ભીલ નોકેહે આહવાણા ઇયા મથક પેં હેં હુમલો કરી હાથમાં આવે તે સરકારી માલ મિલ્કતણો તોડફોડ કરીને ૧૯૧૧માં કટમાળ ગામે જંગલખાતા વિરુદ્ધ દેખાવ કરી જંગલણા મોટા મોટા પટ્ટાઓણે આગ હલગાવવામાં આવની, એ ધમાલ બદે જ બીજે ઠેકાણે પણ એવી જ આગ હલગાવવામાં આવની, ઇયા પાછાલણો હેતુ પોતાણો અધિકાર પાછો મેલુવવાણો હોતો, જંગલણા બીટગાડ હાય વલથી જંગલ વપરાશણે ઉપાર નાવવામાં આવતીની અડચંણો પાછી ને વાણી તીણે માંગણી હોતની પણ ઇયા આયોજન એકંદરે પ્રજાહણે જાણ હોવી તીયાથી અંદર અંદરણો સંઘર્ષ વદી ગો.

ત્યાર પૂઠી ડિસેમ્બર ૧૯૧૪માં પાછી એકવાર બળવો હોવનો, યુરોપણે લડાઇમાં અંગ્રેજ નોકાહણી હાર તદ્દન નજીક આવણે મંડચો તીયાથી ઇ આપડે માટે પણ અધિકાર પાછો મેલુવવાણો હારો મોકો હાસે એવી સમજ અમી ઇયા પાછાલ હોતની. તીર કામઠાહા હારી એકઠે હોવને ટી લાહણે (સમૂહ) ઝાડે વાડવાણે ને બાલવાણી શરૂઆત કદની હોતી, પણ તીયા ઉપાર લશ્કરી પોલીસણી ટૂકડી મારફતે ઝડપી કાર્યવાહી કરી પરિસ્થિતિણે નિયંત્રણ પેહે નાવને, તીયા હારી ઇયામાં સહકાર ની આપનારાહાણે ઇનામ આપીને સન્માન કરવામાં આવન.

એક વલથઅ્ ખેડૂતોણે એક જાગે કાયમી વસવાટ કરી ખેતી કરવાણ આશ્વાસન આપવામાં આવતીન, તીણહાંય ખેતી હારુ બલજે ઓજારો નેણે સરકારી કરજ તેં હેં જ હારી·જાતણ ખતાર વાપુરણે હારું તીણહાય હમજાવવામાં આવતીને, નાનડા બંદ બાંદી ખેતી હારુ પાણ્યાય પુરવઠો પૂરો પાડવાણી વ્યવસ્થા કરવામાં આવતીની, તીયા હારી તીનેણા વદારે હારી (એટલે કા વેચવાણે લાયક) એવી જુવારને ચોખા જેવ અનાજ પાકુવણે હારુ કરવામાં આવતીન, ઇં બદ બદલાવાત નેવાણ ખેડૂતનોક ખાસ રાજી કાયની હોતના.

અંગ્રેજી વહીવટણો છેન્નો ટાઇમ ડાંગણી પ્રજા માટે ખુબ જ ત્રાસ વાલ નાગ વન ખાતાણી કામગીરી ખબ કડાક હોતી, તેં હેં જ નોકાહણે સાહેબ નોકાહાય કામ હારુ પયહાવાલી મજૂરીને વગર પયહા વાલી મજૂરી કરવાણા ભાગ પાડણે મંડ્યા, મજૂરીમાંથી થોડા ઘણા પયહા મિલાત તેં હે હોય તહુ ઇયા બદ્દામાંથી નોકાહમાં ઝઘડો વદી ગો.

પેલા વિશ્વયુદ્ધ દરમ્યાન અચાનક જ ઇમારાતી નાકડાહાણી વેચવાણી ગરજ દેખાણે મંડી, ને તીયાથી મોટા પ્રમાણમાં નાકડે વાડવાણે શરવાત હોય ગય. ઇયામાંથી સરકારણી આવક ખબ મોટા પ્રમાણમાં હોતની, આગેવાનાહાય આપવામાં આવતીની ભાડા પટ્ટાણી કિંમતમાં પણ ઘણો વદારો હોવો, પણ ઓ વદારો ડાંગમાંથી મીલતો વદારે આવકણા પ્રમાણમાં કરવાણી તીણે માંગણી હોતની.

૧૯૧૪ણા બળવાણે કારણે નિચકાહાણે મરવાણા પરમાણ પુઠી ભીલ નોકે હે પાછો અંગરેજ સરકાર હામે ખુલ્લી રીતે લડી નેવાણ કય કાયની પણ તીણે અંદરખાને ચાલુ રાક્ષ, જંગલ ઉપારણા પોતાણા અધિકારણી યાદ તાજી કરીને તે બદા....રાખતીના અંગરેજ નોકેહે કદની (કથા) વાત કયને તીણે જંગલ ઉપારના અધિકારણે કાયદેસર રીતે ના કતના, ૧૯૪૯માં અંગ્રેજો અમી ભારત દેશ છોડી ગયાત. ઇ હમજાયા પૂઠી પાછઅ્ એકવાર તીણહે બલવો પોકારીને જંગલણા મોટા મોટા પટ્ટાઓ હલગાવી નાખવાણી શરવાત કરી દે દની.

સ્વાતંત્ર્યોત્તર વન વ્યવસ્થા

૧૯૪૭માં ભારત સ્વતંત્ર હોવા પુઠી ડાંગ જિલ્લો જો આજ હુદી ગુલામ રયનો હોતો, તો રાજકારણને સમાજણા કાર્યકર્તાઓ માટે ખુલ્લો (છુટો) હોયગો ઇયા આગાલે કતરાક કોંકણાહાણે કાર્યકર્તાનોકેહે પોતાણી રીતે....દારૂ બંદીને ગાંદીવાદી કાર્યક્રમ........અનુવતીને ૧૯૪૮માં છોટુભાઇને ઘેલુભાઇ નાયક એ બે ભાઇઓએ આહવામાં ગાંદીવાદી આશ્રમ ચાલુ કદનો ને પ્રાથમિક નિહાલ, તેં હેં જ.....દારૂબંદી વગેરેનો પ્રોગામ કરતીના. ૧૯૪૯માં તીણે ખુબ વિકાસવાલી સહકારી મંડળીણી શરૂઆત કદની, અનાજ આપવાણઅ્ શરૂ કદઅ્ મુંબાઇ સરકારે ઇયે સહકારી મંડળીણે જુદા જ જંગલ વિસ્તારમાંથી ઝાડે વાડવાણી પરવાનગી આપીની, ડાંગ માટે ઓ એક મહત્ત્વણો શોખ બન્યો, ઇયે સહકારી મંડળીઓણે ખબ સફળતા મીલી, તીયામાં ઝાડે વાડવાણ કામ કરવાવાલાહાય જોજતા કામણી સ્થિતિમાં ખુબ સુદારો હોવા ને અનુભવ મીલ્યો. રાજાશાહીવાલા કોન્ટ્રાક્ટરોણા જુલામમાંથી છૂટયાને.....એવ નાગતીન કાયની ને પગાર પણ વદારે મીલતીનો ઇ યે મંડલીમાંથી ઇયા પ્રદેશમાં ગાંદીવાદી કાર્યકર્તાઓણો એક રાજકારણનો પાયો રચવામાં આવનો.

૧૯૫૦ પુઠી એ મંડળીઓ ડાંગ મહારાષ્ટ્રણી કા ગુજરાતણી ઇયાણે વદતા ઝઘડામાં.....પડને મંડ્યા, મહારાષ્ટ્રમાં જોર પકુડતીનો બૃહદ મહારાષ્ટ્ર ચળવળણે નીદે ૧૯૫૬માં મુંબઇ રાજ્યણા બે જુદી જુદી ભાષાણી રીતે રાજણે વિભાજન કરવાણ જાહેર હોવ. ઇયામાં ડાંગ કાણા રાજમાં સામેલ હોય ઇયા ઉપાર ગાંદીવાદી....કાર્યકર્તાહમાં ઘર્ષણ ખબ વધ્ય. ૧૯૫૮માં ડાંગમાં પેલી જિલ્લા પંચાયતણી ચૂંટણી હોવની જીયામાં એ બેહુ વલે....લડયા ઘણી રીતે ઇયે ચૂંટણીણા પરિણામે જ ૧૯૭૦માં ડાંગ કાણા રાજમાં સામેલ હોઇ તી નક્કી હોવ, નવી રાજ્ય સરકારે ૧૯૬૨માં એ સહકારી મંડલી બંદ કદની, પણ ૧૯૬૭માં તે પાછી ચાલુ કરવામાં આવી, ને તીયામાં જાતિ પ્રમાણેણી રાજકારણણી હરિફાઇ ચાલુ હોય ગય.

એવા રાજકારણથી બદી ધમધમતી સહકારી મંડળીઓણાં હાથામાં ૧૯૬૭થી ૧૯૮૬ સુધી ડાંગમાં જંગલ વાડવા ઉપાર અંકુશ રહ્યનો, ઇયામાંથી જંગલણે આદારે રોજગારીણા હિતણા સંબંધણી એક જાલ ઉભી હોવી. વદતી વસ્તીણી રાખ્યા હારી ડાંગણા નોકાહા માટે ખેતી ઉપાર ગુજારો કરવો પડતીનો. ૧૯૩૧થી ૧૯૯૯ હુદી ડાંગીઓણી વસ્તી ૩૩.૭૫૦ પેં હેં પુગની હોતની ને મિલકતણે ખેતી સિવાય એક માત્ર આધાર જંગલણો આદાર રાખી રોજગારી મીલતીની એ રોજગારી મેલવી આપવાણી સત્તા ઇયે મંડળીણા આગેવાનને તીયામાં ગામણા પ્રતિષ્ઠીત આગેવાનોણે હાથમાં હોવાથી ઇયામાંથી જીલ્લા પંચાયતણી નાની બેંક ઉભી હોવી, સરકારી વિકાસણા પયહાથી લેવડ-દેવડણી મીલનારી સત્તા, ભ્રષ્ટ કરનારી હોતની, વિકાસ માટે રાખીની મૂંડી તાત્કાલિક જરૂરિયાત હુદી ક્યારેજ પુગે, ઝાડચેમાંથી મીલતી, આવક પણ ધડધડ વદણે મંડી.

એ વદીની આવક થોડી ઘણી તે જંગલણા વદતા શોષણંણે નાશ કરનાર હોત, સરકારને સહકારી મંડળીને જંગલમાંથી મીલતી આવક વદારવામાં જ રસ હોતનો, તીયામાં મંડળીઓણે જંગલણી કાલજી બાબતણી ખાસ શ્રધ્ધા કાયની હોતની. સત્તા પેંહેં હોજે ત્યારે બને તત્ર કમાય નેવાણી ઉપાર જ બદો ભાર હોતનો આવકણી નાકડાહાય વદતી કિંમતણે હારી જ અનામતને રક્ષણવાલ જંગલવિસ્તારમાં હોનારી કામગીરીણી દેખાય તેવી હોતી કતરાક વરહે પૂઠી જંગલખાત ધીરે ધીરે રક્ષણવાલા જંગલણી ખેતી નીચેણી જમીન....કરને નાગના ને તેજ રક્ષણ વગરણી જંગલ તરીકે પાછી છુટી કરને જાતના, ઓ જું (હજી) પણ ચાલનારી ફીરતી ખેતીણે કારણે દર વરહે પડતર રનારી જમીન માટે શક્ય બનતીન.

૧૯મી સદી દરમ્યાન ડાંગમાં આશરે ૬૬ ટકા ભાગ ખેતી માટે જુદો કદનો હોતો, તો ૧૯૫૬-૫૭માં ૫૪ ટકા હુદી હોતો.....૧૯૬૦માં ખેતીણી જમીનણી તબદીલી, ઇયે શરત પેં હેં આપણે હારુ સરકારે જી સર્વે કદન તીયામાં એકંદર જમીનણો ભાગ ૫૪ ટકા જમીન જ ખેતીલાયક હોતી,.....માટે કારણ કા પોતાણી રીતે સર્વે કદની તીયા ટાઇમે.....હોવની જમીન જ ઇયે મોજણીમાં સર્વે આવી. ૧૯૭૦માં જમીનણી તબદીલી......ઇયે શરત પેં હેં આપવામાં આવની કા જમીન ઉપાર જી ઝાડે ઉગને હોપાત તી ઝાડાહણે માલિકી જંગલ ખાતાણી રઇ.

પૂઠીણા......દહકામાં જંગલ ખાત ખેતીણી જમીન ઉપાર દબાણ કરત જ રહ્ય. મોટેભાગે જમીન માલિકોણો વિરોધ કાયની માન્યો તીણહે તીયે જમીન ઉપાર ઝાડે રોપી મોટે કરી, ઇયે રીતે ૧૯૮૧માં ફકાત ૫૧.૧૮૬ હેક્ટર એટલે કા ડાંગણી ફકાત ૩૬ટકા જમીન ખેતીણે માટે નોંધવામાં આવની, એ જમીન પોતાણી રીતે આપવામાં આવની એં હેં કહવામાં આવન જી બદી રીતે જ માન્ય કાયની હોત, પણ ઇયા બધાહમાં સરકારને મજૂર સહકારી મંડળી બેઉણે ફાયદો હોતનો. એક વલે ખેતી માટેણી જમીન રક્ષણવગરણા જંગલણા પટ્ટાથી....જાતના બીજે વલે તીયાથી સરળ બનનાર હદ વટાવીને વંનખાતાણે કાયદો વદારે કડક બનણે નાગોવા તીયાથી જ....વદણે નાગન હોત.

સમાજ તરફથી વન સંવર્ધન

૧૯૭૦ પૂઠી આગાલ ડાંગણી પ્રજા જંગલખાતાણા સાહેબોને ભ્રષ્ટ હોવના રાજકારણીઓથી તીણે હાંબ અવાજ ઉઠાવવાણી શરૂઆત કદી, ૧૯૭૭ની એક સભામાં કર્યા પ્રમાણે માંગણીઓ એવી હોતની કા ખેડૂતોણે પોતાણા તાબાની (હદ) જમીન ઉપારથી કોઇપણ ઝાડ વાડવાણો અધિકાર જાજે. જંગલમાંથી વાંસ નાવવાણી

છૂટ હોવી જોજે. જંગલમાંથી ઝાડે ઉગાડને માટે થડે કાઢી નાખીની જમીન પાછી મીલવી જોજે ને ૧૯૬૦માં કદની સર્વેણી કામગીરીણી ભૂલ દૂર કરને પાછ ફરી એકવાર નવી રીતે ડાંગણ સર્વે કરવ જોજે એ બદી માંગણીઓ જાહેર કરને હારુ 'ગ્રામ વિકાસ મંડળી' નામણી નવી મંડળી બનાવવામાં આવી. જ્યામાં બેરી અંડસુક ઓ ઓસ્ટ્રેલિયન સામાજીક કાર્યકર્તાઓણો હોતો ઘણા રક્ષણ માટે આદિવાસી યુવકોની મદદ હોતની રક્ષણ કરનારા આદિવાસીઓ માટે સરખી રોજગારી પૂરી પાડવાણી એ ઇણે મુખ્ય માંગણી હોતી.

જંગલણા વદતા નાશમાં વિરોધ કરીને ૧૯૮૬માં સરકારે રક્ષણ વગરના જંગલમાં ઝાડે વાડવાણા ઉપાર પૂરેપૂર પ્રતિબંધ મુકવામાં વનો તીયાથી મજૂર સહકારી મંડળીણ સ્થાપનાણો મુખ્ય પ્રશ્ન ઉભો હોવો ડાંગી લોકો મોસમણી ખેત મજૂરી રોજગારી મેલુવણે હારુ દક્ષિણ ગુજરાતણા મોટા વિસ્તારમાં ખબ મોટા પ્રમાણમાં ગામ છોડીને જાવ પડે ગામ છોડવાણો પ્રતિબંધ મુકાયા પૂઠીણા ચાર વરાહમાં તીજા ભાગણે નોકાહણે ચોમાસ પૂર હોતાણી હારી જ ઘર છોડીને જાવ પડે તીયા પૂઠી છેક ઉનાલો પૂરો કોણે હોંડ ત્યાર પાછે આવાત, ઇયે મજૂરીણો દરને કામણી પરિસ્થિતિ ખબ ખરાબ હોતની ઘર પાછે આવાત તીયાર તીણે હાથ મોટે ભાગે ખાલીજ હોયાત એં હેં જુવાન પેડી બાર જાય પૂઠી ઇણે પાછાલ ગામમાં ફકાત ઝાડે આધાર વગરણે અવસ્થામાં જ રતને.

ઇયે પરિસ્થિતિણે કારણે પોતાણે રીતે ઘર્ષણરૂપ ૧૯૮૮માં આવન ગીરા-દાવદર ઇયા ગામમાં લગભગ ૧૦-૧૨ જંગલખાતાણા બીટ ગાડેહે રક્ષણ વગરણા જંગલમાંથી ગામ નોકેહે કદની કવાતી "ચોરીણે નાકડે પકડી પાડવાણો પ્રયત્ન કદનો, ગામણી બેનોએ તીણાહણે ઘેરી નઇને તી નાકડાહા ઉપાહ વનખાતાણો કાયની પણ ગામ નોકાહાણો અધિકાર હોવણો હોતો.....ને તીણ્હાય પાછા જાવાણી ફરજ પાડીની. ઇયા પૂઠી એક વધારે પૂરેપૂરી યોજના પ્રમાણે પ્રતિકાર કરને ચળવળ ચાલુ કદની, જીયાણો આગેવાન ઇરફાન અન્જિનિયરને વીરસીંગભાઇ પટેલ હોતનો, તીણહે "આદિવાસી ભૂમિહીન વિકાસ હક રક્ષક સમિતિણી સ્થાપના કદની ડાંગમાં ખેતીણી જમીનણ પાછ એકવાર સર્વે હોયને રક્ષિત જંગલ વિસ્તારમાંથી ખેતી માટે જમીન મીલે એ તીણે મુખ્ય માંગણી હોતની.

૧૯મી સદીણા છેવટે જંગલો રક્ષણ વગરને કરવામાં આવે ત્યારથી જ ભીલઠે પોતાણે જંગલમાં ખેતી શરૂ કરવા દેવાણી કા ની કરવા દેવાણી ઓ સરકારણે અધિકાર ના મંજૂર કરવામાં આવનો હોતો, ગોરા સાહેબ નોકેહે છેતરી ને નેઇ નેદને જંગલણી બાબતમાંથી.......એવી હમાજ સખત જાગૃત કરી રહ્યા,...હોતની અમી ૧૯૮૦માં ખેતી જો મોટે ભાગે રક્ષણ વગરણે જંગલે ગીલી નેદને પોતાણે 'જૂને ગામઠાણ' હુદી પુગીને તો જાગા ઉપાર પોતાણે હક્ક મેલુવણે હારુ કણે હારુ જંગલ સાફ કરવાણી શરૂઆત કદની હોતની, ઇયા પેં હેં પોલીસ નોકાહણો પેરો ગોઠુવવામાં આવનો ત્યાથી સામસામે પ્રત્યક્ષ રીતે ઘર્ષણ પાછ વધ્ય, ઇ વદવાથી નક્ષલવાદી ભૂમિકા હારી તે અલગ વદારે પડતો બનાવટી નજર વાપુરવાણી જરૂર પડી, તીણે હારી આર.એસ પઠાણ જેવા ઉચ્ચ જંગલ ખાતાણા સાહેબોએ નેદી તીને રહતા નોકાહાણે મદાનથી 'વન સંરક્ષક સમિતિ' બનાવી જંગલણે રક્ષણણી જવાબદારી બદી જ બદલી તીણહે જાતજાતણા જંગલણા આવક ઉપાર અધિકાર આપવાણો, રાજણે બીજા જંગલ વિસ્તારાહા ઉપાર હારી રીતે કદના અખતરાઓ ડાંગ ઉપાર પૂરતા અજમાવવાણ તીણહે નક્કી કદન, પણ એવી બાબતમાં 'સમિતિ' પેલાં શરૂ કદના કામ ઉપાર સહકાર તીણહે આપચો કાયની બીજી વલે એ જંગલ હાચુવનારી સમિતિ મજૂર સહકારી મંડળીણા આગેવાનોણ હિત આડ આવવાણ હોતનમ્ તીયાણે ભાર જંગલ હાચુવનારી સમિતિ ઉપાર કાયમી ત હું જંગલ બાબતણી રોજગારી ઇયા પેહણો પોતાણો અંકુશમાં હોતો તીયાથી

૧૯૯૧માં ઓક્ટોબરમાં શરૂ કરવામાં આવની નવી યોજના 'વન સાથે વિકાસ' તીયે જંગલ કરતા પોતાણા હિત માટે વાપરી, ગ્રામ પંચાયતણા અધિકાર નીચે સ્થાનિક વિકાસણે કામો કરવાણી એ યોજના સ્થાનિક સહકારી આગેવાનોને તીણે ગામે ગામણા 'મળતિયાઓણા' હાથમાં પાછી એકવાર....કરવાણ જ હોય.

ડાંગણા જંગલણ મહેસુલ સાહેબ નોકાહણે નજરે એક બદો પ્રયત્ન આવશ્યક વગરણો ગણાય. તીણે અંકુશ પાછો ગોઠવણ કરવાણો તીણે મુખ્ય હેતુથી દૂર નેવાણો હોતો તીણહાય વધારે ચિંતા હોતની તી ડાંગમાં પેલથી જ મૂળ ઘરને નાગના કમ્યુનિષ્ઠ હોવના નક્ષલવાદી સંબંધણ હોત તીયા હારુ રક્ષણ વગરણી પોલીસણી ખાસ ટૂકડી માગાવવાણી કામગીરી શરૂ હોવની, ને નવેમ્બર ૧૯૯૯માં એક બીજા ઉપર દોષણ આરોપણ કરવાણ સામ્રાજ્ય શરૂ હોવં, એકઠા હોવના નોકાહા ઉપાર ગોલીબાર ગામડાહા ઉપાર ચઢાઇ, નાસભાગ, મારામારી ને અત્યાચારને નેતાઓની ધરપકડ એવા બદા રસ્તેથી છેવટે ૧૯૯૨માં પોલીસે એ ચળવળ તોડી નાખી, ઇયા પ્રમાણે જંગલ ખાતાણી સત્તા પાછી એકવાર સ્થાપના હોવી, ડાંગણી જનતાણી ફરીયાદો જેવીને તેવીજ જવાબ વગરણી.રહ્ય.

એવી રીતે આપડે હે હેર્ય કા ઇ આખા ઘર્ષણ પાછાલ મોટો ઇતિહાસ હાસે, ને જીયાથી નોકાહણો વિશ્વાસ મેલુવનારી સંસ્થાણે સહકારથી કામ કરવાણા પ્રયત્ન હોયાત ની, તીને હુદી તે એવ જ ચાનત રવાણી શક્યતા હાસે.

ગુજરાતી અનુવાદ : ધીરૂભાઇ પટેલ

ચૌધરી અનુવાદ : રવજીભાઇ જી. ચૌધરી

પાલામાઉ એક મોટુ મહાણ

મહાશ્વેતા દેવી

એક વખાત મેક્કલસ્કીગંજ પાલામાઉ ગામે જુદી જુદી વાટે જાવાણ બહુ હાર નાકતીન, એક વખાત માને યાદ હાશે તેં હે મય ભુરકુંડા ટેસને આદિવાસી પેંહથ ગંજણે નોકાહ ભાગ ખુબ નવાઇ નાગે તેવ, (Pomfret) નેદન હોઇ, કોઇપણ કાયમ મેક્કલસ્કીગંજ જાય જુદા જુદા ઘરામાંથી હિંમતભેર કામ કરને જાત, પણ આ વખતે હાઁય મેક્કલસ્કીગંજ કાયની પણ રાંચી રયને ડાલ્ટાનગંજ જાતની.

હીદી પીઠવાલી માને રક્ષણ મીલે તે રીતણી બેઠક પેંહેં હાઁય આખી રાત ઝોકાજ ખાયા કરતીની, હવારમાં ગૌતમધારા હિલ સ્ટેશને ટેરબુણાય ફલ તેંહે જ ખાખરાણે પાનામાં આમને, કમદે, બોરે વેચતી આદિવાસી નીચકીયેણે હેરીને હાઁય ઉઠી ગય, તે બજ્જે ૧૦ પયાહમાં એક દડચો વેચતીની, ટેરબુણાય પાને ઇ બીડચે બનાવવાણે પાને હાસાત, ટેરબુણાય રોપા ઉગાડવાણા વિસ્તારને વેપારીનો, (Traders & merchant) સામાન્ય રીતે નોકે ભાડે રાખાત, વનપેદાશણી બદી જ આવક બારને માણહેજ ને જાયાત, જંગલી ફલ બોરે કમલા હોઇ અને પાને, જીં તીણહાય દુ:ખણ દાહામાં જીવાડાત, તી મેલુવણે તીણહાય ચોરી કરવી પડતીયા, ઝાડી હાચુવવા વાલાહ હાણે લાંચ આપવા પેઠે, ભારતમાં આદિવાસી માટે કોઇ અધિકાર ની મિલે.

રાંચીમાં વિજલી અને પાણી ની મિલે, મખ્ખે ખુબ આવાત, અને જીવન જરૂરીયાતણી ચીજ વસ્તુઓણી કિંમત રોજ રોજ વધતી જ જાય, રાંચી ઉદ્યોગપતિઓ વચેટીયાઓ દલાલો અને જંગલ કોન્ટ્રાક્ટરો એ બદા મિલ્કત વદારનારા રાક્ષસ કવાયાત, આદિવાસી વિકાસણે નામે રાંચીના સરકારી વિભાગણે રીતે ઘણા પયહા વેડફાય જાયાત, ડૉ. વિશ્વેશ્વર પ્રસાદ ચૌધરીએ રીપોર્ટ કરીનો કા એક વિકાસ યોજનામાં ૫૦ લાખ કરતા પણ વધારે રકમ અમુક વિસ્તારના ઉત્થાન અને વિકાસ માટે ખર્ચાયની, પણ એ પયહા થોડાક વ્યક્તિઓજ ઓહિયા કરી જાતને, લોહાના અશોવાળા બીચી નામના પથરા જે કોયલા (washeries) માં વાપરાય તી પૂરા પાડને આદિવાસીઓ અને હરિજનોણા નામે વીસથી પચ્ચીસ કોન્ટ્રાક્ટસ, ભારત કોકિંગ કોલએ આપીના બદા જ કોન્ટ્રાક્ટ બિન આદિવાસી અને બિન હરિજનો જ નેયાત, આદિવાસીઓ અને હરિજનો જ પથ્થરો નાવાત, તીયાય લાભ આંચકી જનારાણે ઇ ચુકવણું રોકડમાં કા સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયામાંથી નેયાત, મારે બદા દોસ્તારો એવા લાભ નેયાત, તીણાહાય રૂપિયા ૧૦,૦૦૦ નું ચુકવણું કરતી વખાત બેંકણા અધિકારીઓણે ખખડાવીના તુમે હારી રીતે જાણતાત કા તુમ્હે ખરા માણહાય આપતા નાથ ઓ દૂર ગામણો કોય દુખાસિંહ નામણ માણહ કાયની, ઇયા અધિકારીણે કા જવાબ હોતો તો માને ખબરનાથ, બીજાણે લાભ આપવાવાલા મિત્ર આપડાહાઁય ગમતાનાથ કારણ કા એવા કાલા કામ વાલાહણે રોકાત તીયા માટે એક ઓલખીતા એ ફરિયાદ કરી કા રાંચી ગામના આદિવાસીઓ ધનવાન હાસાત અને પોતાણા તળમૂળથી વેરવિખેર હોય રયાત, બીજે વિરોધ કદો કા રાંચી નામના ગામના બજારમાં બદે હેરાત તે એક આદિવાસી એવો ની મિલે મોંઘી વસ્તુને તો હોય, એવો ખ્યાલ

આવે, મય દેખસ તાં હુદી એવો ખ્યાલ પશ્ચિમ બંગાળના બુદ્ધિજીવીઓમાં હેરવાણ મિલે, તીણહાઁય લાગેવલગે તાં હુદી તીણહાય આદિવાસી નોકણી સહાનુભૂતિ એવી હોય કા અર્ધા ઢાંક્યા, ભૂખ્યા, નિરક્ષર હોયાત, એંવા બુદ્ધિજીવીઓ આદિવાસી સંસ્કૃતિના કદર કરવા વાલા હોયાત એવી આશા રાખાત કા ભૂખે મરતા આદિવાસી નોક મહુડાણો દારૂ, સંગીત, અને સમૂહ નાચમાં, બદ દુઃખ વિહરાય જાત, તીણહાઁય આદિવાસી વિશેણી જાણકારી ચોપડા સામાયિકમાંથી જ મિલે, સામાન્ય શિક્ષણ, પવાહણો લાભ મેલુવનારે રાંચીણા અને બીજી જગ્યાણા આદિવાસી અધિકારી, શિક્ષણશાસ્ત્રી, દાક્તર કા ઇજનેર બને તીણે જીવનશૈલી ધાર્યા કરતા ફેર પડે, પણ તીણહાઁય હાઁય જીયા વિશે વાત કરતોમ તીયા હિસાબે, અમી સાચા આદિવાસી રહ્યા નાથ, એ દૃષ્ટિકોણથી માને ખુબ ગુસ્સો આવતો વા.

ગ્રોસવર કોલેજણો એક અનુભવ ખુબ જ ઉદ્‌ઘાટક હારો, એક ટુકો વાર્તાલાપ અને થોડી ચર્ચા બાદ છુટા પડવાણો ટાઇમ આવી ગનો, ઇ બદે ભણવાવાલે આદિવાસી નિમ કે, નિચકીયે ખીસ્તી અને બીજે હોતે, તીણહે આમાહાઁય ગીતે અને નાચથી વિદાય આપીની, શિક્ષણે તીણહાય પોતાણી સંસ્કૃતિ છોડી દેવાણ કાયની હીખવીન એક જુવાન બંગાલી નિયાકે માને રાંચીણા પુસ્તકાલયણા રૂમમાં હાંચત માને ઉમંગ ઉડી જાય તેવો પ્રશ્ન કદો, તીયે કહ્યુ, આપડે માણા હજારો પેઢીઓથી રાંચીમાં રતાત, આપડે પૂર્વજો અંગરેજોણા કારણે ઇયા વિસ્તારમાં રહ્યાત, સત્તા આપણા આદિવાસી મિત્રો માટે હજુ તેવાને તેવાજ રહ્યામ, તીણે વિશ્વાસ સંપાદન કરવા માટે આમારે કેવો અભિગમ રાખવો જોજે, આમહે તીણહાઁય અન્યાયથી જે પીડા આપીયા તે બદલ પશ્ચાતાપ કરવા માંગતામ.

ઇ આશ્ચર્યજનક હાસે કા, કેવી રીતે મારે ચોપડાણે હિન્દી અનુવાદ, હિન્દી વાંચનાર નોકાહણે મારે પાહે આણ્યાત, મારે હારેણા તિયાણે વાતચીતમાં બીરસા મુંડાનું નામ કાયમ આવે, બિરસાણે કાલમાં રાંચીએ અંગરેજ રસ્તાણો પ્રતિક હોતો, બિરસાએ રાંચીણે જેલમાં છેન્ના શ્વાસ નેદના, મંય રાંચીમાં બિરસા અને તેના ઉલગુલાન વિશે સભાનતા હેરી, તીયાથી ખુબ આનંદ હોવો એટલે જ બિરસાણા ચોકમાં બિરસાણી પ્રતિમા મુકવા સામે મંય વિરોધનો સૂર ઉઠતો હેરવામાં આવો નાથ, આજે બિરસા મુંડાણે બદે પ્રેમ અને સન્માન આપાત પણ આપણા દેશપ્રેમી કવિઓને ખબાર કાયની હોતી કા, ભારતણી આઝાદી માટેની ચળવળમાં આદિવાસીઓણી ચળવળ પણ એક ભાગરૂપે હોતી, તીણહે શિવાજી રાણાપ્રતાપ અને રાજવી નાયકોમાં પ્રેરણા નેતને નાથ કા, મીલ્કા માઝી સિન્ધુકા કાન્હુકા બિરસામાંથી પણ આ પ્રતિમા આઘાતજનક હોતી, ઇ કેદી બિરસાની પ્રતિમા ડૉ. કે.એસ. સિંગણા ચપડામાંથી (Dust Storm and hanging mist) કેદિ બિરસાની કેદિ તરીકેણી છબીમાંથી નકલ કરવામાં આવની, ઇયામાં બિરસા ધુરવાની ઉદ્યોગનગરી પ્રત્યે મુક પ્રેક્ષક તરીકે હાસે, એ પ્રતિમાં આજે આપણા ભારત દેશણા આદિવાસી નોકાહણા પ્રતિક તરીકે હાસે, શા માટે એ પ્રતિમાણા કલાકારને ફોટા માટે વફાદારી રાખવી પડીની, કોય આજે ભગતસિંહ કા ખુદીરામણી પ્રતિમા બનાવે તે એ પ્રતિમા પાછળ સાંકળ ગોઠવે ખરા, ઇ તે બ્રિટિશર નોકેહે અંગ્રેજોણે હાકાલથી બાંધીના કા આપડે પણ એવજ કરવા પડી? કા એ વાત ઉપાર ભાર મુકણે એવ કરવ પડી કા, આદિવાસીણી હયાતી જંજીરમાં વધારે હારી રીતે હચવાય, ઇયા બંધન સામેમો વિરોધ નકામો હાસે, બાર બદ પ્લાસ્ટર ઉખડી રહ્યહં, ઇયા હેઠેણ નખાણ લગભગ પુર સાફ હોય ગહં, એ કાંઇ અંજલિ ની ગણાય, પણ નોકાહાય મોટા વડીલણ અપમાન ગણાય. આમહે હવારમાં ડાલ્ટનગંજ જવાણ નક્કી કદ, કલકત્તાણી કોઇ નકામી બસ કરતા પણ વધારે ખરાબ હાલતમાં હોતની, એવી બસણી ટીકીટ નેવાણો

ઉંચો ભાવ આપવો પડયો ઇં બદ ઘણ ઘણ કય જાય રાંચી છોડી આમે કુરુ પાર કદ ને પાલામાઉમાં દાખલ હોવા કા ગરમ હવા (લુ) આપણે મંડી, બંજર માટીણી નાંધ કરજા, આમારે સાથીદાર નોકેહે કહ્યુ, સ્થાનિક રવા વાલહે નોકેહે કયા પ્રમાણે ગરમ પવન પરથી ખબર પડે કા પાલમાઉ વિસ્તાર મોટો મહાણ જેવ હાસે.

હાંય હારા નસીબવાલી હોતી કા મારે હારી ડૉ. બીરેશ્વર પ્રસાદ હોતો તો રાંચી યુનિવર્સીટીમાં ક્ષેત્રિય આદિમ જાતિ ભાષાણો સ્નાતકોતર વિભાગ હારી ઘનિષ્ઠ રીતે જોડાય નો હોતો, તીયે છોટા નાગપૂરનો પ્રથમ સર્વગ્રાહી ઇતિહાસ હિન્દીમાં તાજેતરમાં જ પ્રગટ કરીને તીયા જેવા અથાક પ્રયત્નથી નોકાહાણી આદિવાસી ભાષા માટે રાંચી યુનિવર્સીટીમાં સ્નાતકોતર સ્તરે અભ્યાસક્રમમાં દાખલ કરવામાં આવીયા, ઓરાઓન અને મુંડારી ભાષામાં તૈયાર હોવના, શાળા પ્રવેશિકાઓમાંને ખુબ ઉપયોગી જણા તીયા કેસરી શાંત અને મૃદુભાષી વ્યક્તિ હાસે. એવી સહાનુભૂતિને નિસ્બત તીં બદ ઝારખંડ ચળવળમાં તાણી નાવી, મનોરંજન મહાતો પશ્ચિમ બંગાળના વિષ્ણુ સારેન જેવા ઝારખંડી નેતાઓણે તીણાહાય તળમૂળ હારી ઘનિષ્ઠ સંપર્ક ઇ તીણે ખાસ લક્ષણ હાસે. દીદી જશ હેરતો તીયે કહ્યુ, અને મય હેર્ય તે રસ્તાથી માંડીને દૂરની ટેકરીઓ હુદીણ લુખી સુખી ઉજ્જડ ીનો પટ, મંય જોયો એક ઝાડ ની મિલે, કા ઘાસણે તણખલુ ની મીલે સાત વરહ પૂઠી પાછી હૉય પાલમાઉ ાણી મુલાકાતે ગય, મારી નજર એવ હેરવાણ રાજી કાયની હોતી ઉનાલાણે મહિનામાં પાલમાઉ ગરમ અતિ મ હોય જમીન હુકાયની એકરદિઠ ઘણો ઓછો ઉતાર આપે એ પ્રકૃતિણી ખોટ બદી ઝાડે ભરપાઇ કરી પાત ઇયા જીલ્લાણા ગરીબ નોકાહાય ખાવાનું અને બળતણ આપે.

આઝાદી પૂઠી વનઉદ્યોગ કા વનવિકાસણ કામ શરૂ હોવ તીયા નેહે જ પાલામાઉણ ભાવી શુન્યમાં ગ. ીન ભુખ્યા બારને માણહે મૂળસ્થાનિક રહેવાસીણે ઉખડીને બદી જ ખેતીલાયક જમીન હડપ કરી નેદી એવા ાહણે પાહેં વેઠ કરાવાત મજૂરી કરાવાત ઇ ૪૦,૦૦૦ થી વધારે વેઠચા મજૂર હોવાણે નેદે પાલામાઉણી ાખાણ બાંધ્યા મજૂર તરીકેણા જીલ્લા તરીકે હાસે પાલામાઉણા સેવાવાલા કામીયા અને બીજા જાનવર અને ..ન બાંધ્યા મજૂરો ઇયા વિષય પેં હે'ણા સૈધાંતિક સંશોધનો માટે સમૃધ્ધ સામગ્રી હાસે, પાલામાઉણા માનવલક્ષી માના તુના માઉઆરણે થોડા વખત માટે નામ ગાજત કદન હોત, કારણ કા બચાવ પક્ષણા વકીલે બાંધ્યા મજૂરાહૉય માઉઆર દેખાડી પૂછીનકા તુંય ઇયા માણહૉ પાંહેથી પયહા નેદના કા, તે ઇયાય જવાબ ના હોતનો.

તે કીડે નેદના?

મારે દાદાએ નેદના

શું? ઇયા માણહોં પાહેંથી,

ના.

એવી રીતે કેસ રદ ગણાયો બાંધ્યા મજૂરને જરા પણ તક આપવામાં આવતીની કાયની તીયે એ હેં હમજાવી હખેકા તીયાય દાદાણે માઉઅરણા બાપાય કા દાદાય પાહેંથી પયહા ઉછીના નેદના માઉસરણી વિરૂધ્ધ સાક્ષી (પુરાવો) હોનાર માણાહૉય કા હોવ ઇયાય ખબર કાપની કા આદિવાસીઓ જંગલણો નાશ કરતાત ગરીબો અને ગામડાણે નોકે વાપરાત તાણું હુદી જંગલે બચ્ચે અમી એક આદિવાસી કા ગરીબ વ્યક્તિ પાહેં જંગલણો સર્વનાશ કરવા માટે જોઇતો પૈસો કા સંગઠન કાયની ઇમારતી નાકડ કોલસો અને અબરખણા પથરા નાવતા ખટારા પાલામાઉણે માર્ગે ખખડાત પાલામાઉણી જમીન જંગલો અને ઇમારતી નાકડે બારના માણહૉય ધનવાન બનાવ્યા ઉત્તર પ્રદેશમાં રેણુંકોટ ખાતે પોતાણી એલ્યુમિનિયમ ફેક્ટરીમાં બિરલાની કંપનીઓ અબરખણા

પથરા નાવાત તીણાહૉય રાસતી વિજલી આપવામાં આવતીયા તે બદા ખુબ નફો કરાત જંગલણા કોન્ટ્રાક્ટરો રાંચી અને ડાલ્ટનગંજમાં મોટા બંગલા બાંદાત, ઇયા જિલ્લાણે નોકે ગરીબ દેવાણે બંધનમાં મુકાવાત.

આજુબાજુ થોડા થોડા અંતરે છુટા છવાયે ઝાડે દેખાયાત તીયેણે સાથિમિત્રો કય કા ''માતાજી ઇં ઝાડે નાનડે નાનડે, પાટલે ઝાડે હાસાત ઇણીય વાડવાણો ટાઇમ આવો નાથ જરા ઉભા રહ્યા તુમ્હે હેરા કા ચામડ અને હાડકે જ દેખાયાત તીયા માણહૉય રાક્ષસ કેવી રીતે ખાય જાય? ઇમારતી નાકડ કાપાતન ત્યાર નાનડે ઝાડે રાખી મુકવામાં આવને અમી તી ઝાડે એકપણ રવા દે તે નાથ ઇં કામ જંગલણે કાયદાણે વિરૂધ્ધ કામ હાસે, ઇં માઉઆર ને પાલામાઉણા અસંખ્ય માનવલક્ષણોમાંનો એક હાસે, જે નોકે દેવાણા બંધનમાં આવને હાત તીણે પેં હેં બળજબરીથી કામ નેવામાં આવતહં, અને તિણે આધારે બદા નભતાત.

માઉઆરણી વાત અતર પૂરવાર કરતહં કા જાગીરદારીણે લેવા દેવા હાસે તાં હુદી ઇં પાલામાઉ ગામ અંધકાર યુગમાં હાસે, ઉપલી જાતિણા નોકાહાય જા સુધીણી સત્તા હાસે તાં હુદીણી પાલામાઉમાં સંપૂર્ણતાઃ સ્વીકારાયની હાસે, અને એ સામંતસાહીણે હારી આઝાદી પૂઠી ઇયા જંગલણા ભૂખ્યાનોક બારથી પાલામાઉ ગામમાં આવાત, એવા જંગલ સમૃધ્ધ જિલ્લામાં સરકારી વન નિર્દેશાલય (જંગલ ખાતાણી બંગલી) એક શોષણનિતિણી કામગીરી કરતીયા, જંગલણે કાપણી કરવાણી જરૂર ખરી પણ ત્યા પ્રમાણમાં ઉગાડવાણે મોટે કરવાણે પણ જવાબદારી ગણાતીયા, ઇમારતી નાકડે કાપતી વખતે નાનડે ઝાડે રાખી મુકવાણી ખાસ જવાબદારી હોય જાતિયા પણ જંગલણા કોન્ટ્રાક્ટર નોકાહાય રવા દેવાણ સંપૂર્ણ અનિવાર્ય નાકતહં પણ જંગલ કોન્ટ્રાક્ટરોણે સોંપી દેવામાં આવે. ભાડા પેટે પૂઠી દ્યા વગરણી કાપણી શરૂ હોય જાય ખાખરા ઉપારથી લાખ કાઢી નેવામાં આવે, રોજી રોટી માટે ગામડાણે માણહેં ઇયા ઉપાર નભાત ભારતણી કુલ જરૂરિયાતણી ૫૦ ટકા લાખ પાલામાઉથી પૂરી પાડાતની, રાંચી અને ડાલ્ટનગંજમાં જંગલણા કોન્ટ્રાક્ટરો નવા (tycoons) હાસાત તીણે લાલચને કારણે બદી જમીન માઇલો હુદીણી (have boards) હાસે ખાખરાય ઝાડે પણ કાપાય ગયે, ઉબે ઠુઠે નરક (Sentinels) જેવે નાગાત, ખરેખર પાલામાઉ એક મોટ મહણં જ હાસે ઝાડે કાપાયાત કોલસા માટે નાકડ બલે, ઇં બદ કીડે કદી ઇં તુમ્હેં બદેકે ઉનાય.

કાયદો એવો શબ્દ અર્થ વગરણો હાસે કારણ કા કોન્ટ્રાક્ટરો અને જંગલ ખાતાવાલે મિલીને ઇં કામ કરાત બલતણ કા ખાવાણે ફલ એકઠ કરાવતી વખતે જંગલણા સેવકોણે લાંચ આપી નિશાક્ત એવા ગરીબ ગામડાણા આદિવાસી નોકાહાય હેરાનગતિ, દંડ, માર બંદૂકની ગોલી અને જેલ ભોગવવી પડતીયા તીણે સ્થાનિક બોલીમાં જીયાણે મોરબ્બા અને બંગાળી ભાષામાં શીયાળ કાંટા તરીકે ઓળખાતો કાંટાણો છોડમય ખેતાહામાં રોપીનો દેખશો, ઇયાય ફને પીલે અને કયાય ફલણે ભીયે રાયણે દાણા જેવા કાલા રયાત, ગામડાણે નોકેહે ઇયાય દવા તરીકે ઉપયોગ માટે રાખાત, બીજે દિહે તી બદે મજૂરીએ બજારમાં વેચણે જાતા દેખાયે કા કરને ગયે? કા કરને ની તેન કાડાવણે હારુ ઇયાય બીયામાંથી પીલાવીને તેન કાડાવાત, ઇયા તેનામાં દવાણો ગુણ હાસે, (વચેટીયા) વેપારી નોક તી બદ વેચાત નેઇ નેત પાલામાઉણા દૂર ગામડામાંથી ઇં મોરબ્બાણે બીયે રાયણે દાણા હા, હારી ભેગીને આપડે પાહેં હુદી આવી જાત, ઉત્પાદન કરાત તીયામાં પણ ભેળસેલ કરાત તીયાણે મોટો ઉદ્યોગ ચાને ગામડાની બેનોણે ટોપલી દીઠ ૧૫ કા ૨૦ પૈસા મીલાત ઇયાય બીવડાય વજન નિ મીલે.

મારે મિત્ર નોકે સુકાય ગની ખાડી હેરીને કહ્ય કા, ઇં બદ બેફામ ઝાડ કાપવાથી હોવહ, પાલામાઉણી

ખાડીઓ કોઇ દિહી જલ્દી સુકાય ની વાત, રાજ્યણા જંગલખાતા વાલહે માને પાનિયા આપ્યાણી યાદ આવતીયા ઝાડ ઇયાય મૂળાહામાં પાણી હંગરી રાખાત, અને માટીણો ભેજ હંગરી રાખે, પૂઠી વારો આવો ખાડી ઉપર બાંદ્વામાં આવ તા એક ડેમણી વાત, ડેમણા પશ્નોની વાત આજુબાજુણા નોકાહાણી વાત પરથી કવાયુ કા, જ્યારે રાંચી કોયલ...કારો અને સુવર્ણરિખા યોજનો બદી પૂરી હોય જાઇ પૂઠી ઇણાહાઁય પરાદીપ અને હલદિયા હારી જોડવામાં આવી વિશ્વબેંકણે ખેંચવાણ અને નિકાસ કરવાણ બની પાલામાઉણે ઇયામાંથી મિલતા સિંચાઇ કા વિજલીણા લાભો પણ નિમિલાત, બીજા બદા જિલ્લાઓ પાલામાઉ સિવાય બદા લાભ મેલવીત ખુબ વિરોધ કરવા પુઠી પાલામાઉ માટે ૩ નાની યોજનાઓ હાથ ધરવામાં આવીયા, કુટકુ, ઓરાયા, અને મલય. યોજનાઓ ઇયે નદીણે ઉપારના બંધણી યોજનાઓથી સેંકડો ગામડે બુડી જાઇત, અને નકશામાં બંદણે સ્થળે બંજર (નિર્જન ઉજ્જડ) દેખાડીને હાસાન, તીયાથી ગામડાણે નોકાહાય કો વિળતરપણ ની મિલે કેસરીની ધારણા એવી હાસે કા પચ્ચીસ વરાહમાં ઇયા બંધાણે તળીયે રેતી ભરાઇને જામી જાઇ, પુરાય જાય.

બીરલા અને તીયાણી વિશાળ સંપત્તિ વિશે મય જાણ્યહ તાં હુદી તીયાય વાત કરવાણી જેવી નાથ, ડાલ્ટનગંજથી પાછા વળતા હાઁય એક સ્થાનિક મુખિયાણે વંશવાલાઓ યુવાન કોંગ્રેસણો હાસે ને ઘણો જ બોલવાવાલો હાસે, ઓગણીસમી સદીણો વીશીણા વરહમાં ઇયાય કુટુંબ વેરો ચુકવી શકતીન કાયની, એટલે જ બીરલાણા દલાલો પાહેં ૩ કે ૪ અબરખની ખાણો ૧૦૦ વર્ષણા ભાડાપટ્ટામાં નોંદયા ટ્રેન અને ટ્રક મારફત ઇન્થ અબરખ ઉત્તરપ્રદેશાણો રેણુકોટ ફેક્ટરીએ નેજાત પાલામાઉમાં એલ્યુમિનિયમ ફેક્ટરી નાખવાણ તે બદા નિ વિચારાત એટલે જ સ્થાનિક મજૂર નોકણે કામ બરાબર નિ આવડે એવા મજૂર તરીકે જ કામે નેવામાં આવાત.

•

રામજીભાઇ રૂપાભાઇ ચૌધરી: એક પરિચય

શ્રી અશોકભાઇ એલ. ચૌધરી

હુરત જિલ્લાણા માંગરોલ તાલુકાણા ફળફૂવા ગામમાં ઇ.સ. ૧૯૧૫માં જૂનણી પંદરમી તારીખે તીયાય જનમ હોવનો. આથહાય નામ રૂપાફાય ને આહ્યેણે નામ સનીબેન હોતન. ફળફૂવા સોળીને લવેટ ગામે તીયે કાયામી વહવાટ કદનો, તીયાય આથહે લવેટ ગામણી લાંબા વખાત હુદી પટનાય હો કદની ને તીયાણે નેતાગીરીણો વારસો સમજી કાયણમાં હો ઉતરી આવો ગામમાં ફણવાણી હગવળ ની મિલે. ઓ તાલુકો ગાયકવાળ રાજ્યણો એટલે પાહે જ વાંકલ ગામમાં આદિવાસી-રાનીપરજણા નીચકાણ ફાઅ્ગી ધોરણ ૬ હુદીણઅ્ ગાયકવાળ સરકારે એક છાત્રાલય શરૂ કદની. તીયે નીહાલીમાં ફયણો. ગાયકવાળના રાજ્યમાં ધોરણ ૬ હુદીણઅ્ જ આપવામાં આવતીનઅ્. જીયાર તીયાજ વખાતમાં અંગરેજ સરકારણા રાજમાં પારથમિક ફણતર ધોરણ-૭ હુદી આપવામાં આવતીનઅ્ દેશી રાજના બદે એક હોય ગયેં પૂઠીં ગાયકવાળ સરકારમાં હો ધોરણ-૭ હુદી ફણતર, હોતનઅ્. રામજી ફાયણે ફણતર ૬ હુદીણઅ્ જ હોતનઅ્. તીયાર તે હાતમઅ્ કા સઠ પાસ કરે એટલે બહુ કઅ્વાય.

ઉંમર હોવી એટલે લવેટ ગામણી જ એક કમુબેન હારી ૧૯૩૪માં વેવા હોવા એટલે પરિવારણી જવાબદારી વઅ્દી. તો ધારણ છ હુદી ફણીનો એટલે – શ્રી કલ્યાણજીફાય મેઅ્તાને પારણે મીઠુબેન પીયરે ઉંમરપાળામાં આશ્રમશાળા ખોલીની તીયામાં માસ્તર બની ગો. આસરમમાં જો કોય મોટા માણહા આવાત તીણે ઓલખાણ હોવી. ધીરે ધીરે શ્રી ઠક્કરબાપાને શ્રી પરિક્ષિતફાય મજમુદારણે પરિચયમાં આવો. હારી હારી ગાંધીજીણા વિચારણે તીયાણે કામણે ખીયાલ આવો પણ કોંગરેસણા મૂલ વિચારધારાને સોળીને બીજી વિચારવાસા શ્રી ઇંદુલાલ યાજ્ઞિકણા વિચાર વહ્રોને ખેડૂતણો હિમાયતી હોવો. નોકાહેણે જો અન્યાય હોતનો તો ગરીબાય, શાહકાર જે ચૂહતીના ને અંગરેજોણે જે ગુલામી હોતની તીયાય હામે લડત ઉપાળી.

ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકણા વિચારથી પરભાવિત હોયને પૂઠી તીયે માસ્તારણી નોકરી હો સોળી દેદી ને સામ્યવાદી કિસાનસભાણા વિચારમાં જોડાય ગો. તીયાર દક્ષિણ ગુજરાતમાંથી ઇન્દુલાલણે બે શિષ્ય જયળા વ્યારાણો શ્રી પાંગરકરદાદાને લવેટણો રામજીફાય ચૌધરી તીણહે સુરત, વલહાડ, ડાંગને ફરુચ જિલ્લામાં આદિવાસી નોકાહામાં જાગરૂતિ નાવવાણઅ્ કામ કદઅ્. ગામે ગામે કિસાન સબાણઅ્ જોર વદજઅ્ ને તીયામાં લવેટ એક કેન્દ્ર બન્નઅ્.

ચળવળો

૧. ૧૯૩૩ થી ૧૯૫૭ હુદી ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક હારી કિસાન સબા ચાનવીને લડત ઉપાળી

૨. ૧૯૩૯માં લવેટ સત્યાગ્રહણી લળતણી આગેવાની નેયને જેલ ફોગવી.

૩. ૧૯૪૦માં વાણી સ્વાતંત્ર્ય ફાગી ધરપકળ હોવી રાજપીપળાણા દેજાડ ગામણી ભીલ બહેનો પેહે અત્યાચાર

હોવનો તીયાણે તપાહ કરને ગેનો તીયાર તીયાણે ઘરપકળ કદની ને એક દિહીણી સજા કદની હદપાર કદનો.

૪. ૧૯૪૧માં ઉદ્દામવાદી સાહિત્ય ફાગઅ્ ધરપકળ હોવની ને બે વરહણી સજા હો હોવની એક મયનો વડોદરા જેલમાં રાખીનો.

૫. ૧૯૫૦માં લેવીણો વિરોદ કવાણે નીદે જેલમાં ગનો.

૬. વડોદરાણા ગાયકવાળ રાજાયે નોકાહે ફરિયાદ ઉનાણે 'પ્રજામંડળ' બનાવીનઅ્ તીયામાં શ્રી રામજીફાય એક સભ્ય હોતનો. ચૂંટાયનો તીયાણે લડતણે નેદે જ માંગરોલ તાલુકાણા વડ ગામણી ઝાયળેમાંથી વડ, કંટવાવ ને લવેટ ગામણા નોકાહેણે ઝાયળેણી ભૂય ખેતી કરને મિલીની.

એવી બહુ લડતને આપણ લવેટમાંથી તીયે ઉપાળીની સ્વરાજ મેલુવણે જે ફારતણા નોકે લડત લળીના ને જેલમાં ગના તેવા નોકાહેણે વડા પરદાન ઇંદિરા ગાંધીયે "સ્વાતંત્ર્ય સૈનિક પેન્શન યોજના" બનાવી અમલમાં મૂકીની તીયાણે રામજીફાય હકદાર તેહું તો પેન્શન યોજનાણો લાભ કાયની નેતનો. તો એહેં માનતીનો કો સ્વરાજ્યણી લડતણે મારે નાજ આવે તેવઅ્ કાયની કરવી.

કિસાનસબામાં રયને આઝાદી પૂંઠી ચૂંટણીમાં ફાગ નેદો પણ કોંગરેસ આઝાદી વખાત બહં હારઅ્ કામ કદનઅ્ એટલે કિસાન સબામાંથી તો ચૂંટણીઓ હારી ગનો ને પૂઠી તો પાસાલથી કોંગરેસમાં જોળાય ગો. ને ૧૯૬૨ણી ગુજરાત વિદાનસબાણી ચૂંટણીમાં ચૂંટાયો. ને વિદાનસબાનો દંડક બન્નો. ૧૯૬૭માં પાસો ચૂંટાયો. ૧૯૬૯ણી ચૂંટણીમાં હારી ગો. પણ રામજીભાઇ ગુજરાત એસ.ટી. બોરડણો ડિરેક્ટર બન્નો. એહે તીયે સામાજિક સેવાણા કામમાં કોય દિહી પાસાલ ફીરીન હેદ્દજ કવાય ને એક સમાજ સેવક ૨૯-૭-૧૯૮૩ણા શુકરવારે ઘટી ગો. પણ તીયાણે કામ ને નામ નોકે આંભે હો યાદ કરતે હે. તીયાણે ડીખરીણે ડિખરેહે બા'ડીન્નેમાં દવાખાનાઅ્ ખોલ્લઅ્ તીયા દવાખાના હારી હારી રામજીભાઇ રૂપાભાઇ ચૌધરી સિકલસેન એનિમિયા ટ્રસ્ટ બનાવ્ય. તીયામાં આદિવાસી નોકાણા વારસાથી જો રોગ ચાની આવતોવા તીયા રોગાણે નોકાહાણે બહું રાહત દરે તપાહા કરી સારવાર આપવામાં આવતીયા. તી તીયાણે કામણઅ્ એક અલગ કામ અમે હો ચાની રયનઅ્ હા. ને આજે હો દક્ષિણ ગુજરાતણે નોકે તીયાણે યાદ કરતે હે.

જીયાર તો મરી ગો તીયારે ગુજરાતણા બદા મોટા મોટા નોકેહે હોહો પરગટ કદનો..તીં જ કય આવે કા તો કેવો માટળો હોતનો.

ઉકાય બંદ બાંદવાણો ચાલુ હોવો તીયાર લગભગ ૧૫૦ ગામણા નોકાહે ભૂય હોતની. સરકારે નક્કી હોવના પયહા નોકાહાણે આપૂચા. પણ પાસાલથી વદારે વળતરણે માંગણી હોવી ને વદારે વળતર આપીનઅ્ તીયામાં રામજીભાયે બરાબર રજૂઆત કદની એટલે આદિવાસી કાયની હોતના તેવા નોકાહાણે માટે હો તો બહુ હારો હોતનો. "ગ્રામ સેવા સમાજ" નામણી એક સંસ્થા શરૂ કદની ને માંગરોલ તાલુકાણા ગરીબ નોકાહાણે ફણને-ને રઅ્ણે. કસ્તુરબા માધ્યમિક કન્યા છાત્રાલય, બોરસદ, દેવગઢ આસરમશાળાને પાતાલદેવી આસરમશાળા ખોલીન આદિવાસી નીચકાહાય ફણને-ફણાવવામાં રામજીફાયણો બહુ મોટો ફાલો હા.

•

આદિવાસી ચૌધરી સમાજના લોકગીતો

કુશાબેન એમ. ચૌધરી
આશાબેન બી. ચૌધરી
નજાબેન કે. ચૌધરી
કુંતાબેન એચ. ચૌધરી

ગીત-૧

નાચણે જાણે બેના ટોલે કા વલુતુ યે
ટોલમાં હેર બેના ઓસિ કા પડે હેથે
વેવામાં જાણે બેના ટોલે કા વલુતુ યે
ટોલમાં હેર બેના ઓસિ કા પડે હેથે
કામે કા જાણે બેના ટોલો કા વલુતુ યે
ઓસિ કા પીળયે બેના હાદણે આવહુ યે
હાદણે આવહુ બેના વિચાર વાલને યે
વિચાર વાલીને બેના રળી તુ નેજે યે
ફીરણે જાણે બેના ટોલા કા વલુતુ યે

ગીત-૨

સળાકી જનારો દરજી રાખજે બેના
પીનલ બાયાણે ડગલચ્ હિવાડીયા બેના
સળાકી જનારો મોચીડો રાખજે બેના
પીનલ બાયણે ચંપલ હીવડીયે હો બેના
સળાકી જનારો માળીળો રાખજે બેના
સળાકી જનારી હનાડી રાખજે બાયા
જમના બેનાણે દોરા ખળાવી બાયા

ગીત-૩

માયે તે જાણીની જમના નોકીરીવાલી યે ને
હાથામાં આસ્વચ્ જમના નોદણે જનારી યે ને
માયે તે જાણીનો પીનલ કોલેજવાલો રા ને
હાથામાં નાકડી પીનલ ડોબે ચારે રા ને
માયે તે જાણી ની યે સોનુ કોલેજવાલી યે ને
હાથામાં કોથોલો સોનુ કાગલે વિશે યે ને
માયે તે જાણીની ગંગા નોકરીવાલી યે ને

હાથામાં ડેંગારો ગંગા ગદેળે ચારે યે ને
માયે તે જાણીનો દિલીપ નોકરીવાલો રા
ટનપે ટોપનચ્ દિલીપે ચણા વેચે રા ને

ગીત-૪

ગુલાબ ખીલી રહ્યો રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
જમના દગાવાલી રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
મોગરો ખીલી રહ્યો રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
ગંગા વેચીવાલી રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
ગંગા છગળાવાલી રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
ચંપો ખીલી રહ્યો રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
જમના તમાખ ખાનારી બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
તમાખ છીનવી દેજે રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
જમના છાંકટી જાણાઇ રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
દારવચ્ છીનવી દેજે રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
પાને છોળાવી દે જે રા બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા
ખહણામાં પયહા ખરચાવી બાયા તુ ચેતીને રહેજે રા

ગીત-૫

ઝિણ-ઝિણ ડોવળચ્ વાજે હેરા બાધા
ડોવળાણે સંદે-સંદે નાચહું યે બેના
ઝિણે-ઝિણે સાંજે વાજે હે રા બાયા
સાંભ હે છંદે-છંદે નાચહું યે બેના
ઝિણ-ઝિણ ટારપચ્ વાજે હે રા બાયા
ટારપાણે છંદે-છંદે નાચુહુ યે બેના
ડોવળા હે હારી ગીતે ગાહુ રા બાયા
ગીતાહે છંદે-છંદે નાચહું યે બેના
નાચણાંણે છંદે-છંદે ગાહુ રા બાયા
ઠુનકાણે તાલે-તાલે નાચહું રા બાયા
નાચણાંણે સાયબ લોકે તે દીયે બેના
માણહાહી હેદી-હેદીને નાચહું રા બાયા

ગીત-૬

વાધનેરા ગામમાં યે બેના ટોલો વલી રહું યે
વેવામાં જાણે યે બેના ટોલો વલી રહું યે
ટોલો વલીને બેના નાચણે જાહું યે

ડોવળઅ્ ઉનાઇને બેના નાચણે જાહું યે
નાચણે જાહુ યે બેન ગીતે હારી ગાહું યે
ડોવળઅ્ વાજે યે બેના હેલા ઉભરા તલે યે
નાચણે જાહુ યે બેના હેલા ઉભરા તલે યે
છાંજે વાજે યે બેના હેલા ઉભરા તલે યે
તારપઅ્ વાજે યે બેના હેલા ઉભરા તલે યે
નાચણે આવજે રા રાજુ હેલા ઉભરા તલે રા
નાચત ની આવળે રા રાજુ નાચી દેખાળુહું રા
ગાતાની આવળી યે ગંગા ગાય દેખાળુ હું યે

ગીત-૭

હેલી રેટીમાં બંગલો બાંદાવી દે રા બાયા (૨)
બંગલો બંદાવી દેય ને ચૂનો રંગાવી ને રા બાયા
ચુનો રંગાવી નેય ને જમનાણે હાદાવી ને રા બાયા
જમનાણે હાદાવી ને બંગલે ચળાવી દે રા બાયા
બંગલે ચલાવી દે ને ફોટો પાળાવી દે રા બાયા
ફોટો પાળાવી દે ફોટો મળાવી દે રા બાયા
હેલી રેટીંમાં રમણે જાહું ની યે બેના
રમી-રમીને થુંદરેહે આવહું યે બેના
થુંદરેહે આવહુંને ઘર વિડીને યે બેના
વીજડાજ કરીને ફીરને જાહુ છે બેના
વાઘનેરામાં કતરી મજા ની યે બેના
હેવી મજા તે દૂર ની જળે ની યે બેના
હુરીતામાં જાહુ તે ત્યાં ની જળે નીયે બેના
જમનાણે હાદાવી ને ને ટાલ મારાવી દે રા બાયા

ગીત-૮

તમાખ નેણે ગનો રા માગા દુકાને બુજાય ગને રા
પાને નેણે ગનો રા માગા દવાળઅ્ દેવાય ગન રા
પાણી નેણે ગનો રા માગા કુવો આટાય ગનો રા
દારવાણે ચાટો રા માગા હીહલઅ્ નેઇન નાઠો રા
છાપામાં જાયને માગે દપી-દપીને પીધ રા
દારવઅ્ પીયને માગો કુદ્દી-કુદ્દીને નાચે રા
આમાંહી કઅ્જે માગા નાચણે આવહું રા
નાચણે આવહું માગા ઓલખાણ કાળુવું રા

ઓલખાણ કાળહું માગા વેહવાલ કરુહું રા
વેહવાલ કરહુ માગા પાંદાળીયો નેજા હું
આમારે એસે રા માગા પાંદાળીયો નેજા હું
હહતાયે કથન માગા ખીજવાતો ગયો રા

ગીત-૯

નહદી હાગાહે છાળી રા બાયા
એખનો આવતો નખે રા બાયા
હાલ્લેહેણે હંગાતે નાવજે રા બાયા
નહદી ચીંબા હે છાળી રા બાયા
હાલ્લાણે હંગાતે નાવજે રા બાયા
નહદી બીનાહે છાળી રા બાયા
તાપી આગાલ આવી રા બાયા
એખનો ઉતીરતો નખે રા બાયા
હોળી ઉતીરવા પડી રા બાયા
હાલહી આગાલ આવી રા બાયા
હાલ્લેહેણે હંગાતે આવજે રા બાયા

ગીત-૧૦

ડોવળાવાલા તે ઠીના-ઠીના માંરૂ બાયા રા
વાજાળને આવા કાં બેહણે આવા મારૂ બાયા રા
ઝાંઝવાલા તે ઠીના-ઠીના મારૂ બાયા રા
વાજાળને આવા કાં હુવણે આવા મારૂ બાયા રા
પયહા નેહા કાં કાકરા નેહા મારૂ બાયા રા
ગીતાહા વાલ્લે તે ઠીને-ઠીને મારૂ બેના યે
ગાણે આવયે કાં ફીરણે આવયે મારૂ બેના યે
દારવ પીહા કાં ચાઅટ પીહા મારૂ બેના યે
નાચી-નાચીને વટ પાળુહું યે મારૂ બેના યે
વટ પાળહુ ને હેરી રયે મારૂ બેના યે
વાઘનેયરે તે હેરી રહ્યે મારૂ બેના યે

ગીત-૧૧

ઉતવાલ કર રા સાયબે ઉતવાલ કરા
તુમારે રવાણઅ્ સાયબે આમરે જાવાણ રા
નહદી છાળી સાયબે કેહે કરીને જાહુ રા
આગાલે જાહુ સાયબે ખાળી આવીરા

ખાળી આવી સાયબે કેહે કરીને જાહુ રા
ઉતવાલ કરા રા સાયબે ઉતવાલ કર રા ને
વાદીલ્લો તપે સાયબે હામટે દુરુ રા
લાંબાથી વાટ રા સાયબે કેહે કરીને જાહુ રા
આમારે પાહી સાયબે સાદાને કાયની રા
ચાનતઅ્ જાવાણઅ્ સાયબે કેહે કરીને જાહુ રા
ગાળી મોકુન સાયબે ગાળી મોકુન રા
ગાળીમાં બેહીને સાયબે ખર જાહુ રા
ગાળીણે ફાળઅ્ સાયબે આપાવી દેજે રા
તુમારે રવાણ સાયબ આમારે જાવાણ રા
ઉતાવલ કર રા સાયબે ઉતવાલ કર રા

ગીત-૧૨

ઉકાયે કામે નેજાહું યાદ રાખજે બાયા
પથરા ઉસકે રડી રહે યાદ રાખજે બાયા
નેયરે કામે નેજા હું યાદ રાખજે બાયા
ટગારે ઉચકીં રડાવુહું યાદ રાખજે બાયા
પાવળો ખેંચી રડાવુહું યાદ રાખજે બેના
નેર ખોદી રડાવુહું યાદ રાખજે બેના
સળકી કામે નેજાહુ યાદ રાખજે બેના

"ડોબાહા માણી મજા"

ડોબાહામાં જાહું બેના, ડોબાહામાં જાઉ યે
ડોબાહામાં જાહું બાયા, ડોબાહામાં જાહું રા.....
ડોબે કા ચારવાણા બેના, બહુંકા હાર યે
ડોબાહામાં આવેરા ત્યાં ડોવળઅ્ નાવું જે
ડોવળઅ્ નાવો યે બેના નાચવા પડી યે
ડોબે કા ચરીરા તાણું નાચી કા નેહું રા
ડોવળઅ્ વાજાડી બેના, થાકી કા ગયો રે
નાચી તે થાકી રા બાયા, બેહી કા નેતેરા
બેહેણે ગયે યે બેના, મસ્તીમાં પળે યે
વખાત હોવી રા બાયા, ડોબે કા વાલુ રા
ડોબે કા ચારવાણ બેના બહું કા હાર યે

ભાષા પ્રકાશન

આદિવાસી અને ઉપેક્ષિતો માટે સમર્પિત પ્રકાશન

ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેંદ્ર
૬, યુનાયટેડ એવેન્યુ, દિનેશ મિલ પાસે, વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૭ ગુજરાત.
ફોન નં. : ૨૩૩૧૧૩૦   ઈમેલ : brpc_baroda@sify.com

લેખક, અભ્યાસક તેમજ વિતરક અને વિક્રેતાઓ ત્વરિત સંપર્ક કરશો.

આદિવાસી બોલીઓનું ઢોલ સામયિક ભાષા કેન્દ્ર તરફથી પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. ચૌધરી, પંચમહાલી ભિલી, રાઠવી, કુંકણા ડાંગી, દેહવાલી, પાવરી, અહિરાણી, ડુંગરી ભિલી, ભાંતુ અને ગોર બંજારા એવી દસ બોલીઓમાં ઢોલ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે; અને વધુ ને વધુ બોલીઓને આવરી લેવાનો અમારો પ્રયાસ રહેશે. ઢોલની ચૌધરી આવૃત્તિના તંત્રી છે પ્રા. વિક્રમ ચૌધરી જે આર્ટ્સ એન્ડ કૉમર્સ કોલેજ, બારડોલી, જી. સૂરતમાં અધ્યાપક તરીકે કામ કરે છે.

for social transformation

ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર

ISSN : 0971 9156... 97